

KISEBBSÉGEK INTERETNIKUS KONTAKTZÓNÁBAN. CSEHEK ÉS SZLOVÁKOK ROMÁNIÁBAN ÉS MAGYAR- ORSZÁGON

Szerkesztők: Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel

NEMZETI
KISEBBSÉGKUTATÓ
INTÉZET

KRITERION

Kolozsvár, 2010

Cím: *Kisebbségek interetnikus kontaktzónában. Csehek és szlovákok Romániában és Magyarországon*

Szerkesztők: Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel

Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

Kriterion Könyvkiadó

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Kisebbségek interetnikus környezetben : csehek és szlovákok

Romániában és Magyarországon / ed.: Jakab Albert Zsolt, Peti Lehel. –

Cluj-Napoca : Editura Institutului pentru Studierea Problemelor

Minorităților Naționale : Kriterion, 2010

ISBN 978-606-92512-1-8

ISBN 978-973-26-1012-1

I. Jakab, Albert Zsolt (ed.)

II. Peti, Lehel (ed.)

323.1(=162.3/.4)(498+439)

Sorozatszerkesztők: Horváth István, Jakab Albert Zsolt

Lektor: Pozsony Ferenc

Fordítók: Borbély-Bartalis Zsuzsa, Ilyés Sándor, Szerda Tamás, Temesi Gyöngyi,
Vajda Szabolcs

Korrektúra: Demeter Zsuzsa

Borítóterv és tipográfia: Könczey Elemér

Számítógépes tördelés: Fazakas Botond

Nyomda: IDEA és GLORIA, Kolozsvár

© Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale

A kötet tartalmáért a szerzők vállalnak felelősséget, a kifejtett vélemények nem feltétlenül tükrözik az NKI és Románia Kormánya álláspontját.

Tartalom

Előszó (JAKAB Albert Zsolt – PETI Lehel)	7
--	---

Kulturális viszonyok – történeti dimenziók

DANCU Pál

A szlovákok megtelepedése Szatmár, Ugocsa és Máramaros vármegyékben a 18. század folyamán és a 19. század elején	13
--	----

Ján BOTÍK

Az alföldi szlovákok kutatásának kezdetei	35
---	----

Alena GECSE – Desideriu GECSE

A bánsági csehek történelme és kultúrája	47
--	----

Kétnyelvűség, nyelvi interferenciák

GYIVICSÁN Anna

Az etnikai kulturális modellek nyelvi és tartalmi dualitása	63
---	----

KRUPA András

A népi kultúra és a kétnyelvűség viszonya a délkelet-alföldi szlovákoknál	77
---	----

Pavel ROZKOŠ

A román nyelvnek a nagylaki szlovák nyelvjárás szókincsére gyakorolt hatása és annak időbeli fejlődése	85
--	----

ZSILÁK Mária

A nyelvjárások elhalásának folyamata a magyarországi szlovák nyelvszigeteken	95
--	----

TÓTH Sándor János – TUSKA Tünde – UHRIN Erzsébet – ZSILÁK Mária
A nyelvi másság dimenziói Tótkomlóson 109

Identitásfolyamatok, adaptációs és integrációs stratégiák

Elena Rodica COLTA

Az angyalkúti (Arad megyei) szlovák kisebbség
identitáskeresése és identitásvesztése 149

GYIVICSÁN Anna

A magyarországi szlovákok nemzetiségi tipológiája 183

Mária HOMIŠINOVÁ

A magyarországi szlovákok. A szociális és etnikai identitás
konstrukciójának elméleti és empirikus elemzése 211

Sînziana PREDA

A bánsági csehek. Migráció és identitás 247

SZABÓ Orsolya

Interetnikus viszonyok és kapcsolatok Pilisszentkereszten 257

Abstracts

277

A szerzők névsora

284

TÓTH Sándor János, TUSKA Tünde, UHRIN Erzsébet, ZSILÁK Mária

A nyelvi másság dimenziói Tótkomlóson¹

A kutatás célja, módszerei

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, az ELTE BTK Magyar Nyelvi Tanszéke és a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének közös kutatása alapján *A nyelvi másság dimenziói: A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei* című – az NKFP 5/126/2001 sz. projektum keretében készült a tótkomlósi szlovák nyelvhasználatot elemző összefoglaló tanulmány. A projektum vezetői és kidolgozói Bartha Csilla és Borbély Anna voltak. A kutatás empirikus kérdőíves módszerrel történt, de szerepet kaptak benne más szociolingvisztikai módszerek is, mint pl. a részt vevő megfigyelés és dokumentumgyűjtés stb. A kutatási eredmények a nyelvválasztás, kódváltás, kétnyelvűség, nyelvjáráshoz fűződő viszony, nyelvi attitűdök, sztereotípiák témakörében mutatnak érdekes összefüggéseket.

A projektum fő célkitűzései: alapkutatásokat végezni a nyelvcserefolyamatok modellezhetőségére, a nyelvmegőrzés lehetőségeire, a kisebbségi és többségi attitűdök, sztereotípiák nyelvi folyamatokat befolyásoló szerepére vonatkozóan, valamint olyan szakmai segédanyagokat kidolgozni, amelyek segítségével a kutatás eredményei a gyakorlatban, legfőképpen a kisebbségi oktatásban és a kisebbségi közösségépítésben használhatók.

1 A tanulmány részleteket közül a 2004-ben *Nyelvcseré és nyelvmegőrzés a magyarországi szlovákok tótkomlósi közösségében* című kutatási jelentésből (lásd még Tóth–Tuska–Uhrin–Zsilák 2005a, 2005b).

Általánosan megválaszolandó kérdéseink a nyelvcsere és nyelvmegőrzés formáival kapcsolatban:

- Vannak-e olyan általános jegyek, amelyek alapján előre jelezhető, hogy egy adott kontaktusos elrendezésben egy (kisebbségi) nyelv fennmarad vagy szerepét teljeskörűen egy másik nyelv veszi át?
- Olyan esetekben, amikor a nyelvcsere „szimptómái” már világosan regisztrálhatók, tehető-e bármiféle predikció a folyamat intenzitását illetően?
- Milyen közös, illetőleg eltérő vonásai és milyen befolyásoló tényezők vannak az egyes magyarországi kisebbségi közösségekben zajló nyelvi és társadalmi folyamatoknak?

Vizsgálatunknak ebben a részében képet szeretnénk kapni:

- az érintkező nyelvek funkcionális munkamegosztásáról,
- a beszédpartnertől, helyzettől, témától függő nyelvválasztási minták életkori, iskolázottsági csoportok, nemek közötti eloszlásáról,
- az adatközlők szubjektív önértékeléséről,
- a saját, valamint a többségi nyelv (nyelvváltozatok) és a beszélők iránti attitűdökről,
- az adatközlők bevallott nyelvtudásáról.

A kutatás gerincét egy 142 kérdésből álló kérdőív adta, melyet a magyarországi német, horvát, román, szlovák, beás és lovári nyelvi közösségek kiválasztott kutatópontjain vettek fel. A kutatópontok kiválasztásakor az volt a fő szempont, hogy az adott településen a kétnyelvűség köztes állapotban legyen, ezért a magyarországi szlovák településhálózatból Tótkomlóst választotta kutatóintézetünk. A kérdőívet a kérdező töltötte ki, a válaszadók szóban válaszoltak a feltett kérdésekre. Az így keletkezett szociolingvisztikai interjúkat hangszalagra rögzítettük. A részt vevő megfigyelés fontos eszköze volt a jegyzetfüzet, melybe a kérdezők a kérdőívben nem szereplő, de fontosnak ítélt nyelvi körülményeket jegyezték fel. Az adatok statisztikai feldolgozását Vargha András végezte, majd az adatsorok alapján a terepmunkások elemezték azokat, egybevetve saját tapasztalataikkal.

A kutatást Tótkomlóson 2003 decemberében és 2004 januárjában végezte el négy nyelvészből álló kutatócsoportunk. A kutatás megszervezésében, az adatközlők kiválasztásában a települési szlovák kisebbségi önkormányzat és szlovák szervezet vezetői voltak a segítségünkre. Részt vettünk a kutatás időszakában zajló szlovák rendezvényeken, melyek

szintén jó alkalmak voltak a szlovák nyelvhasználatra, kétnyelvűségre vonatkozó személyes adatgyűjtésnek.

A magyarországi szlovákok

A 2001-es népszámlálás adatai a következőket tartalmazzák a magyarországi szlovák népességgel kapcsolatban: szlovák nemzetiséghez tartozik: 17 693, kulturális értékhez, hagyományhoz kötődik: 26 631, anyanyelve szlovák: 11 817, ezt a nyelvet használja családi, baráti körben: 18 057. A százalékosan „legszlovákabb” települések a következők: Tótkomlós (Slovenský Komlós), Kardos (Kardoš), Bükkszentkereszt (Nová Huta), Piliscsév (Čív), Pilisszentkereszt (Mlynky) (lásd Gyivicsán–Krupa 1997).

A létszámot tekintve Budapest, Békéscsaba, Tótkomlós, Piliscsév és Pilisszentkereszt a legjelentősebbek, ezeken a településeken egyenként 1000–1500 fő vallotta magát szlováknak (KSH 2002). Ez a szám magasabb, mint az előző népszámláláskor, mely a támogató jogszabályi környezetnek és a civil szervezetek, önkormányzatok aktivizáló hatásának köszönhető.

A nemzetiségek mérésére több, de egyaránt pontatlan mutató létezik: a népszámlálási adatok, a kisebbségi szervezetek és önkormányzatok becslései, valamint a kisebbségi önkormányzatok választásán leadott szavazatok száma. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a nemzetiségekre szavazók döntő többségének van valamilyen kötődése az általa támogatott kisebbséghez. A létszámkérdés minden kisebbség érzékeny pontja, különösen az a magyarországi szlovákság esetében, hiszen ez a nemzetiség a politikában és a szakirodalomban a közelmúltba kiérdemelte a leggyorsabban asszimilálódó magyarországi kisebbség elnevezést. A 2001. évi népszámlálási adatok, összehasonlítva az 1990. évi statisztikával, ugyan jelentős, 70%-os gyarapodásról tanúskodnak, a szlovák szervezetek és önkormányzatok becsléseit azonban így sem közelítik meg ezek a számok. Az Országos Szlovák Önkormányzat² szerint 100–110 ezer a Magyarországi Szlovákok Szövetsége³ szerint 110 ezer szlovák él hazánkban. A 2002. évi önkormányzati választásokon a szlovák nemzetiség jelöltjei 217 900 szavazatot kaptak az országban mindösszesen, melynek eredményeként 114 kisebbségi önkormányzatot alapíthattak. (A nemzetiségek népszámlálási adatainak elemzéséről lásd bővebben Dávid 1985,

2 Az adat Riba Etelkától, az OSZÖ elnökhelyettesétől származik.

3 Az adat Ruženka Egyedová–Baránekovától, a MSZSZ elnökétől származik.

Gyivicsán 1994, Kugler 1987, KSH 1983). Érdeklődéssel vártuk a kérdőív nyelvhasználatra vonatkozó eredményeit, mivel a hivatalos statisztikák szerint ez a mutató csökkenő tendenciát mutat, 1990-ben 12 745 fő, 2001-ben 11 817 fő vallotta magát szlovák anyanyelvűnek (7%-os a csökkenés), bár a nyelvet családi, baráti körben 18 057 fő használja. A magyarországi szlovák nemzetiség körében végzett nyelvhasználati kutatásaink eredményei érdekes és ellentmondásos nyelvi helyzetképet mutatnak, a nyelv használatának és funkcióinak az egyidejű fejlődését és visszaszorulását a különböző nyelvhasználati szférákban (Lásd bővebben pl. Gyivicsán/Divičanová 1993a, 1993b, 2003a, 2003b, 2004, Žiláková 2004a, 2004b, Homišinová 2003, Maruzsová-Šebová 2000, Tušková 2002, 2003, 2004, Tóth 2005a, 2005b, Uhrin 2002, 2004).

Etnikai tudat

A magyarországi szlovákok az egységes szlovák anyaetnikumból úgy szakadtak ki, hogy azzal továbbra is egy államkeretben maradtak. Ez a tény meghatározó a nyelvi változások szempontjából. A 17. század végén és a 18. században szülőföldjétől délre költöző szlovákság a mai Szlovákia különböző részeiről származott, egymástól sokszor erősen különböző nyelvjárást beszélt, s a közös kulturális elemek mellett egymástól eltérő, táji jegyeket hordozó népi kultúrát hozott magával. A dunántúli szlovákság a nyugat-szlovák, a nógrádi, a Pest környéki és békési szlovákok a közép-szlovák nyelvjárást beszélik, a bükki és a zempléni szlovák települések pedig mindmáig őrzik a kelet-szlovák nyelvjárást. A kisebbségek által beszélt különböző tájnyelvek nem voltak képesek a folyamatos megújulásra, így szerepük a társadalmi kommunikációban jelentősen csökkent.

Ma a nyelvjárásokat inkább a 60 éven felüliek beszélik, a 30–50 éves korosztály többnyire csak érti. Gyermekeiket azonban szívesen járatják szlovák nyelvórára, ahol az irodalmi nyelvet tanítják. Az anyanyelv átöröklésében felértékelődött az iskola és az óvoda szerepe, megnőtt ezen intézmények felelőssége, mivel az otthonról hozott nyelvtudásra már nem lehet alapozni. Sokan használják a szlovák nyelvet munkájuk során (pl.: iskolák, kisebbségi önkormányzatok alkalmazottai), de a magánszférában gyakran egyszerűbbnek érzik a magyar nyelv használatát. Nem csak nyelvtudásbeli hiányosságok, hanem kényelmi szempontok is meghatározzák a nyelvi kódváltást.

Etnogenezis

A szlovákok Magyarország mai területén a törökök 17. századi kiűzése nyomán telepedtek le. Levándorlásuk közel két évszázadig tartó folyamat volt, s több tényező váltotta ki: elnéptelenedés, munkaerőhiány. A hegyek között élő szlovákok falvainak kevés és sovány földje nem tudta eltartani a felduzzadt lakosságot, a lakatlanná vált területek hosszú ideje elhanyagolt termőföldje viszont kiváló minőségű volt, bőven állt rendelkezésre, s a jólét biztos forrásának tűnt. A jobbágyok levándorlásukkal a röghöz kötöttségtől is megszabadulhattak, új otthonukban biztosították szabad vallásgyakorlásukat is.

A benépesítő migrációnak egyformán volt tudatosan szervezett és spontán jellege, a szlovákok előtt nem volt ismeretlen ez a táj, ahol megtelepedtek. Különösen a 17. század második felétől kezdve rendszeresen jártak le arató-cséplőmunkákra. Előbb csak a magyar–szlovák nyelvhatáron lévő vidékekre, majd egyre délebbre (vö: Gombos 1995, Sirácky 1980, 1985).

Elvándorlásukkal eltávolodtak az anyanyelvi kultúra közegétől, annak kulturális centrumaitól. A magyarországi szlovák nyelvszigeteken a 19. század utolsó harmadában és a 20. század elején – a dél-alföldi szlovákság kivételével – a szlovák nyelv és a kultúra kizárólag a népi kultúrában, a családi és faluközösségi kapcsolatokban és az egyházon belül élt tovább. Szlovák írásbeliség, megfelelő anyanyelvi iskolai oktatás, iskolán kívüli művelődés a legtöbb helyen egyáltalán nem létezett. A nagyobb nyelvszigetek igyekeztek megőrizni és megtartani nyelvüket és kultúrájukat. Így pl. Békéscsabán létezett önálló szlovák könyvkiadás, színjátszás.

A Magyar Királyság nemzetei közül az első világháborút lezáró békeszerződések a legnagyobb arányú változást a szlovákok számára hozták: a magyarországi szlovákság Csehszlovákia megalakulásával államjogilag elszakadt nemzetalkotó etnikumától, mellyel ezer évig egy hazája volt. A teljes vertikumú kultúra kifejlesztéséhez és fenntartásához elégtelen létszámú, szétszórta élő, egymástól és az anyanemzettől is elszigetelt magyarországi szlovákság az anyanyelv megtartása szempontjából hátrányos helyzetbe került. Ezt fokozta, hogy az anyaországtól számottevő segítséget nem kaptak.

A szlovákiai magyarok – a szlovák–magyar lakosságcsere idején (1946/47) – kitelepítésével egyidejűleg mintegy 73 000 magyarországi szlovák települt Szlovákiába. Az áttelepülés után a Magyarországon maradt szlovákság nem csupán létszámában fogyatkozott meg. Felbomlot-

tak azok a több száz éves tradíciókra visszatekintő, etnikailag viszonylag zárt közösségek, amelyek a magyarországi szlovákság nyelvének, kultúrájának hordozói voltak, nem szólva arról az érzékeny veszteségről, hogy az áttelepülés lehetőségével elsősorban az értelmiségiek éltek.

Vallás, felekezeti struktúra

A magyarországi szlovákok több mint kétharmada evangélikus és kevesebb mint egyharmada katolikus. Rajtuk kívül élnek a nyelvszigeten görög katolikusok, néhány evangélikus településen nagyobb számban baptisták, a pilisi katolikusok között pedig adventisták.

A szervezett telepítések következtében a települések vallási összetétele viszonylag homogén.

Evangélikusok a Délkelet-Alföldön, Nyíregyházán és Nógrád megyében, valamint a Duna-Tisza közén élnek, hozzájuk tartozik az Észak-Pest megyei és Pest környéki szlovák falvak egy része, valamint a Dunántúlról Bakonycsernye és Oroszlány (Divičanová 2003a).

Oktatási, képzési struktúra

Az oktatási rendszer igen fontos meghatározója a hazai szlovákság életének, kultúrája fenntartásának, de a nemzetiségi iskola mellett fontos szeret töltött be a kulturális intézményhálózat is. Magyarországon a jelenlegi nemzetiségi iskolarendszer kialakítása a második világháború után kezdődött. 1945 előtt egységes szlovák nyelvű oktatás nem volt, szervezett, egymásra épülő iskolahálózat nem alakult ki. A szlovákok lakta települések többségében csak magyarul oktató iskolák voltak. 1961-ben a szlovák egynyelvű iskolákat – Budapest, Sátoraljaújhely, Szarvas, Tótkomlós Békéscsaba, Nagybánhegyes (szlovák párhuzamos osztályok 1970-ig) – kétnyelvű, szlovák–magyar iskolákká alakították át, ahol a human tárgyakat szlovákul, a természettudományi tárgyakat magyar nyelven tanítják olyképpen, hogy a szakkifejezéseket a tanulók ezeken az órákon szlovákul is megtanulhatják. Az 1961-es visszafejlesztés a lakosságcseréhez mérhető károkat okozott a szlovákság identitásában.

A szlovák tanítási nyelvű iskolák megszervezésével párhuzamosan, rövid idő alatt, nyolcvan szlovák település magyar iskolájában bevezették a szlovák nyelv fakultatív tanítását. Ez lett az ún. szlovák nyelvoktató iskola típusa, amely napjainkig a szlovák nemzetiségi oktatási intézményekhez sorolható iskolák 90–95%-át teszi ki. A kilencvenes években megkezdődött a közoktatási reform, s ezen belül a nemzetiségi oktatás

reformja is. A nemzetiségi oktatás területén célként jelent meg a nemzetiségi intézmények pontos definiálása és a nemzetiségi oktatás színvonalának emelése (Gyivicsán 2003b).

Politikai és kulturális önszerveződési adatok 1989 óta

Az 1993-as kisebbségi törvény a kisebbségi jogok körében megfogalmazta a helyi és országos kisebbségi önkormányzatok és intézmények fenntartásának, létrehozásának lehetőségét. A jelentős kisebbségi lakossággal rendelkező településeknek – a kisebbségi települési önkormányzatok létrehozásával – kulturális autonómiát biztosít.

A kutatott település

Tótkomlóst 1746-ban szlovák evangélikus telepesek alapították, akik a 18. század elején Magyarország északi megyéiből – a mai Szlovákia területéről menekültek az Alföldre a növekvő jobbágyterhek, a túlnépesedés és a vallásüldözés elől. (Komlós településnév, mely a komló szóból származik, 1415 óta ismert.) „Tót-Komlós” településnév 1746 óta létezik, amikor az 1742-ben Szentandrástra (ma: Békésszentandrás) települt szlovákok 1746-ban áttelepültek a Szentandráshoz hasonló, szintén Rudnyánszky József birtokához tartozó Komlós pusztára és megalapították a községet. Tótkomlós azonban nem egy egyszeri betelepülés nyomán született meg, illetve újjá, hanem a szlovák telepesek kisebb-nagyobb csoportjainak egymást követő letelepedése eredményeként. A „honfoglalók” másik csoportja már Békésszentandrás érintése nélkül érkezett meg Komlóra, közvetlenül Nógrád, Pest megyéből, illetve Szarvasról (bővebben Gombos 1996). Tótkomlós lakossága a szlovák északi nyelvterületnek nem egyetlen vidékéről származik, hanem a közép-szlovák nyelvjárások déli csoportjaiból indult el déli irányba – esetenként átmeneti tartózkodási helyek közbeiktatásával –, és jutott el végleges lakóhelyére, Komlóra. Tótkomlós mai szlovák nyelvjárása – hasonlóképpen, mint az írott emlékek – híven megőrizte e többféle nyelvjárási területről való származás nyelvi/ nyelvjárási jegyeit.

A tótkomlói szlovák evangélikus közösségnek nyelvi magatartásformáit és nyelvi értékeit nagymértékben befolyásolta az evangélikus egyház nyelve, a cseh Králici biblia nyelve, amely a 16. század végétől a

szlovák evangélikusok liturgikus és irodalmi nyelvéné vált. A latin mellett ezen a nyelven oktattak a szlovák evangélikus iskolákban is. Az evangélikus szlovákok beszélt szlovák nyelvre, a nyelvjárás és a cseh egyházi nyelv között sajátos hierarchia alakult ki, normatív nyelvváltozatnak a bibliai cseh nyelvet a (bibličinát) tartották (bővebben Gyivicsán 1996, Zsilák 1996a).

Tótkomlóson 1947-ig, a magyar–szlovák lakosságcsere lebonyolításáig a szlovák kultúra meghatározó szerepet töltött be mind a közösség kulturális életében, mind a mindennapi társadalmi kapcsolatokban, hétköznapi életében. E sokoldalúan rétegezett és gazdag tartalmú szlovák nyelvű kultúra jelen volt a kultúra mindhárom alaprétégeiben: a népi, az egyházi és a magas kultúrában. A polgári (elit) kultúra befogadói és hordozói, művelői és közvetítői elsősorban a középparaszti és iparos rétegek voltak. A funkcionálisan gazdagon differenciált szlovák nyelv ma is él Tótkomlóson, bár több területen – elsősorban az egyházban és a családban – jelentősen visszaszorult. Továbbá nem egyenlő arányban vált aktív hordozójává minden generáció és társadalmi réteg.

A tótkomlósi szlovák nyelvjárás jellemzését, egyben az anyaország közép-szlovák nyelvjárásaihoz való viszonyának elemzését Pavol Ondrus (1956) munkái tartalmazzák.

A tótkomlósi szlovák dialektust rögzíti a Magyarországi szlovák nyelvjárások atlasza is (Fügedi–Gregor–Király 1993). A nyelvjárás sajátos voltának, a kevert típusú nyelvjárás problematikájával Király Péter (2000) tanulmánya foglalkozik. Ugyancsak ő (1965) szentel figyelmet a tótkomlósi szlovák nyelvű írásbeliség emlékeinek. A tótkomlósi szlovák nyelv funkcionális rétegződését és a metaforikus kifejezőmód néhány típusát a tótkomlósi szlovák nyelvben Zsilák Mária (1996a, 2000) elemzi munkáiban. Gyivicsán Anna (1996) Tótkomlós etnokulturális változásával foglalkozik, a nyelv–kultúra–közösség kapcsolatrendszerét tárja fel.

A szlovák nyelv és kultúra megőrzését, továbbfejlesztését hivatott napjainkban szolgálni az 1948-ban megalapított szlovák általános iskola, az 1952-ben több kultúracsoporthoz (tánc-, színjátszó-, dalkör stb.) fűzőjének eredményeként létrejött Tótkomlósi Népi Együttes, a 70-es évek végén megalakult Ifjúsági Fúvószenekar, valamint iskolai utánpótlás-együttese, az 1991-ben alakult Harmónia. 1987-től működik a Komlósi Szlovákok Szervezete, de a Magyarországi Szlovákok Szövetségének 1945 óta folyamatosan van helyi szervezete a településen. A szervezetnek jól

működő Szlovák Klubja is van. 1994-ben jött létre a szlovák kisebbségi önkormányzat.

A városban több néprajzi gyűjtemény is található, melyek közül a legjelentősebbek az 1972-ben megnyílt Szlovák Tájház, az 1985-ben felépített Tanyamúzeum, de több magánember is rendelkezik Tótkomlóson értékes gyűjteménnyel.

Két költője is van a településnek Számuel Pál (Pavol Samuel) és Antal György (Juraj Dolnozemský), akik önálló szlovák nyelvű verseskötetekkel jelentkeztek. Hrivnák Mihály író, újságíró szintén szlovák nyelven jelentetett meg hasonló kötetet. Závada Pál *Jadviga párnája* és *Milota* című művei szintén a tótkomlósi szlovákságnak állítanak szépirodalmi emléket.

Az 1993 óta havonta megjelenő *Komlósi Hírmondó* rendszeresen tartalmaz szlovák mellékletet is, a városi televízió is rendszeresen sugároz szlovák nyelvű műsorokat.

Tótkomlós 1993-ban városi címet kapott. A 2001. évi népszámlálás adatai alapján a településen 6547-en élnek, szlovák nemzetiségűnek 1159-en, szlovák anyanyelvűnek 1175-en vallották magukat. Szlovák kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődnek 1370-en. A nyelvet családi, baráti körben rendszeresen használja 1146 fő (KSH 2001). Tótkomlós szlovák lakosságának a szlovák szervezetek, önkormányzat által becsült létszáma azonban a népszámlálási adatokat jóval meghaladja. Szerintük a népesség kb. 30–35 %-a szlovák, ill. szlovák származású.

Az empirikus adatok elemzése

A megkérdezettek általános jellemzése

A 142 kérdésből álló nyelvhasználati kérdőívet 70 adatközlő töltötte ki.

A szlovák nyelvű kommunikáció és kérdőív az interjúalanyok nagy többségénél nem okozott gondot néhány fogalmat kellett csak magyarra fordítanunk, illetve értelmeznünk, mint például: *állampolgárság, nemzetiség, anyanyelv, kétnyelvűség stb.*, mely fogalmak jelentésével főleg az idősebbek nincsenek tisztában. A fiatalabb korosztály képviselői közül több alkalommal is magyarul válaszoltak a kérdéseinkre, a passzív nyelvtudást azonban esetükben is tapasztaltuk.

A nevét valamennyi adatközlő elárulta, ebből arra következtethetünk, hogy már nem félnek nyilatkozni, hogy az 1946/47-es lakosságcsere történelmi traumáját a tótkomlósi szlovákok feldolgozták. A nevüket legtöbbször szlovákul adták meg, ezzel is demonstrálva a nemzetiséghez való tartozást. Valószínűleg rendszeresen használják mindkét változatot. A névadás, névhasználat elemzése szintén számos hasznos ismerettel, tanulsággal szolgálhatna.

A megkérdezettek 48.6% (34 fő) nő, 51.4% (36 fő) férfi, Tótkomlóson született 85.5% (59 fő), máshol 13% (9 fő), külföldön 1.4% (1 fő), de ők is több mint tíz éve élnek a településen. 20–40 év közötti az adatközlők 22.9% (16 fő), 41–60 közötti 48.6% (34 fő), 61–85 közötti 28,6%. A minta tudatosan torzít, mivel a nemzetiségi aktivitás és jövő szempontjából a legmeghatározóbb réteg, a közép és fiatal korosztály, felülreprezentált. A természetes populációban az idősebb korosztály a legnépesebb. Mindig Tótkomlóson élt 75.8 % (50 fő), hosszabb-rövidebb ideig másutt is 24.2% (16 fő). Az interjúalanyok 44.3%-ának (31 fő) alapfokú, 41.4%-ának (29 fő) középfokú, 14.3%-ának (10 fő) felsőfokú a végzettsége. A városban összességében több diplomás él, ők főként pedagógusok, a humán értelmiség képviselői. Az idősebb korosztály képviselői közül sokan az egyházi iskolákban alapfokon az írás-olvasást és a hittant tanulták csak szlovákul, mivel 1948-ig nem volt kiépített szlovák iskolahálózat Magyarországon. A közép- és fiatal generáció tagjai között többen vannak, akik a helyi szlovák iskolát végezték el és a békéscsabai szlovák gimnáziumot. Főiskolán, egyetemen szlovákot csak a leendő pedagógusok tanultak, tanulhattak, mivel a felsőfokú képzésben máig is csak erre van lehetőség Magyarországon. (A magyarországi szlovák oktatásról lásd Gyivicsán 2003b, Maruzsová-Šebová 2000, Lászik 1999, Bodonyi 1997, Tóth 2005b, Uhrin 2004.)

A tótkomlósi szlovákok evangélikus vallásúak, a megkérdezettek 96.8%-a (60 fő), 3.2%-uk (2 fő) katolikus. Templomba kevesen, illetve ritkán járnak, melynek fő oka az, hogy nincsen szlovákul tudó papjuk, s hogy ritkán vannak szlovák nyelvű istentiszteletek. *Zriedka chodím do kostola, lebo nemáme slovenského farára, Erka (host'ujúca farárka) len zdriedka chodí.* (Ritkán járok templomba, mert nincs szlovák papunk, Erka – a vendégpap UE – csak ritkán jön.) Sok adatközlő fontosnak tartotta megjegyezni, hogy hiányát érzik a szlovákul tudó papnak. Például: *Naši kňazi, žiaľ, nevedia po slovensky, len po maďarsky* (Papjaink, sajnos, nem tudnak szlovákul, csak magyarul). 44.3% (31 fő) félévente jár templomba, 42.9% (30 fő) soha, havonta 10% (7 fő), hetente 2.9% (2 fő). A templomba já-

rók 55% (22 fő) szlovák istentiszteletekre, 27.5% (11fő) szlovák és magyar nyelvű istentiszteletre egyaránt jár. Csak magyar nyelvű istentiszteletet mindössze 17.5% (7 fő) látogat. (A magyarországi szlovákok felekezeti hovatartozásáról, az egyházi szlovák nyelvhasználatról lásd Gyivicsán 1993a, 2003b, Tóth 2005a, Uhrin 2004)

A megkérdezettek 88.2%(60 fő) otthon tanult meg szlovákul, 11.8% (8 fő) az óvodában, iskolában. Ebből az adatból arra következtethetünk, hogy az interjúalanyoknak a helyi szlovák nyelvjárás az anyanyelvük, mivel azt részben vagy egészben, de már gyerekkorukban elsajátították. A magyar nyelvet is sokan az adatközlők közül otthon tanulták meg, 61.2% (41 fő), az óvodában, iskolában 38,8% (26 fő). Az adatokból azt feltételezhetjük, hogy a megkeresett 70 személy kb. egyharmada nőtt csak fel egynyelvű szlovák családi környezetben, kétharmaduk már valószínűleg kisgyerek kora óta kapcsolatban áll a magyar nyelvvel, s azóta valamilyen módon kétnyelvű.

A kutatás eredményeinek tükrében megállapíthatjuk, hogy a tótkomlói adatközlők anyanyelve a szlovák, mivel a többségük részben vagy teljesen gyermekkorában sajátította el azt. Az ő esetükben tehát elsőként megtanult, elsődleges, primér nyelvről beszélhetünk. A megkérdezettek másik nagy csoportja a másodlagos szocializáció során tanult meg szlovákul, de érzelmileg erősen kötődik a szlovák kultúrához és nyelvhez. Azonosulnak elődeik nyelvével, illetve szlovák anyanyelvűként azonosítja őket a többségi társadalom. A magyarországi szlovákokra is igaz azonban a Lanstyák István által létrehozott terminológia, az „ambivalens anyanyelv” elnevezése, mely szerint ugyanaz a személy különböző anyanyelvűnek minősül az egyes kritériumok szerint, s nyelvhasználatára a többségi nyelv dominanciája a jellemző (Lanstyák 2000). Gyivicsán Anna megközelítésében (1993) a magyarországi szlovákság elsősorban érzelmileg kapcsolódik anyanyelvéhez, elődei nyelvéhez. A szlovák anyanyelvhasználat tehát elsődlegesen érzelmeiktől vezérelve, és nem társadalmi szükségyszerűségből motivált. Utilitarisztikus gyakorlati szempontok, a "lét kényszere", a társadalmi-gazdasági kihívások és a külső kapcsolatok segítették elő a kétnyelvűség kialakulását. A megkérdezettek szüleinek 84.6%-a (55 fő) szlovák nemzetiségű, 15.4%-nak (10 fő) csak az édesanyja, illetve az édesapja szlovák.

A megkérdezettek nagyszülei közül mind a négy szlovák nemzetiségű, 80% (55 fő). Az adatközlők házastársának 54.8%-a (34 fő) szintén szlovák nemzetiségű, kettős kötődésről számolt be, 29% (18 fő), magyar

16.1% (10 fő). Az adatok arra engednek következtetni, hogy a tótkomlósi házasságokra még napjainkban is az endogámia és az intraetnikus kapcsolatok a jellemzőek, igaz, a csökkenő tendencia is kimutatható a kettős identitás megjelenésével párhuzamosan.

A csoporton belüli házasságok nagy száma is hozzájárul ahhoz, hogy éveken keresztül egészen a közelmúltig, továbbhagyományozódott a szlovák nyelv. Hordozóivá váltak a fiatalabb generáció képviselői is, bár az ő nyelvtudásukra inkább a passzív nyelvismeret a jellemző.

A *mitől érzi magát szlováknak?* kérdésre a legtöbben azt választották: *Mert ez az anyanyelvem* 37.7% (23 fő), ezt követik a szülők 29.5% (18 fő), nem sokkal marad el a közösség sem mint szociolingvisztikai változó 24.6% (15 fő), a *Mert ezen a nyelven beszélek* választ 8.2% (5 fő) jelölte meg. A kapott válaszok alapján megállapíthatjuk, hogy az identitás meghatározásánál Tótkomlóson még mindig a nyelvtudásnak, az anyanyelvnek tulajdonítanak a legnagyobb szerepet. Fontos identitásmeghatározó tényező a származás, a családi indíttatás, de új elemként közel hasonló mértékben jelenik meg a közösség is, mely valószínűleg már napjaink közösségi aktivitásának az eredménye.

A kutatás alanyainak 94.1%-a (64 fő) járt Szlovákiában, 5.9% (4 fő) nem. Napjainkban a rendszeres, gyakori szlovákiai kapcsolattartás a jellemző a tótkomlósi szlovákokra. Köszönhető ez Magyarország és Szlovákia örvendetesen javuló, bővülő kapcsolatainak. A megkérdezettek közül a legtöbben 2–3 napot 53% (35 fő), illetve 1–3 hetet 40.9% (27 fő) töltött az anyaországban, 1 napot 3 % (2 fő), több mint két hónapot 3% (2 fő).

A 'K29'-es kérdésre több választ is megadhattak a megkérdezettek, melyek alapján megállapíthatjuk, hogy Szlovákiába legtöbben 37.9% (25 fő) rokonlátogatás céljából utaznak. Örülnek, hogy az 1946/47-es lakosságcsere során kitelepített rokonokkal most már félelem és politikai akadályok nélkül tarthatják a kapcsolatot. Néhányan megjegyezték, hogy a kitelepítés után évekig nem látták a rokonaikat, s a levélváltás is hosszadalmas, késedelmes és cenzúrázott volt. A lakosságcsere máig ható traumájának és következményeinek az elemzése azonban nem e dolgozatnak a feladata.

Kirándulni, nyaralni szintén sok komlósi jár Szlovákiába, 27.3% (18 fő). Egyéb céllal, általában hivatalos kapcsolattartás céljából 19.7% (13 fő), valamilyen munkavégzési feladat ellátása érdekében 10.6% (7 fő) utazik. Bebizonyosodott Tótkomlóson, hogy az anyaországgal való kapcsolattartás semmivel sem pótolható pozitív hatással van mind az iden-

titástudatra, mind a nyelvtudásra. Az élő, modern szlovák nyelvi környezetben való gyakori tartózkodást az egyik legfontosabb nyelvmegőrzési faktornak tartjuk, hasonlóképpen a szlovákiai kapcsolattartásból származó többi lehetőséghez, mint például a partnerek viszontlátogatásai Tótkomlóson, melyek szintén jó alkalmak az anyanyelven való kommunikációnak, nyelvgyakorlásnak.

Szlovákiában az adatközlők többsége 68.8%-a (44 fő) szlovákul beszél, sokan megállapították, hogy a komlói szlovák nyelvjárás ismeretével kitűnően elboldogulnak Szlovákiában.

A megkérdezetteknek osztályozniuk kellett, hogy mennyire értették meg Szlovákiában a szlovák nyelvet. 42.4% (28 fő) jelesre (5) minősítette a beszédértését, 28.8% (19 fő) jóra (4), 18.2% közepesre (3), 9.1% (6 fő) elégségesre (2), elégtelen (1) osztályzatot 1.5% (1 fő) adott magának. A válaszok szerint megállapítható, hogy az adatközlők többségének nincsenek megértési problémái Szlovákiában a hétköznapi kommunikáció szintjén. Ide kívánczik egy megjegyzés, a szaknyelv, illetve szakszöveg esetében biztosan nem kaptunk volna ilyen jó eredményt, mivel ezekre a nagyszámú szakszó- és idegenszó-használat a jellemző. A különböző foglalkozásokban, tudományágakban használt terminológia megértése a magyarországi szlovákok körében az iskolázottak számára is gondot jelent.

Nyelvválasztás

Tótkomlóson a megkérdezett adatközlők többsége az édesanyjával/édesapjával 38,2%/36,9% (26/ 24 fő) mindig szlovákul beszél (beszélt). Mindkét nyelvet használja az édesanyjával/édesapjával való kommunikáció során 30,9%/30,8% (21/20 fő), mindig a magyart 17,6%/18.5% (12/12 fő). Általában szlovákul 11,8%/9,2% (8/6fő), általában magyarul 1,5%/4,6% (1/3 fő) beszél a szüleivel. A kapott adatok alapján megállapíthatjuk, hogy az édesapjukkal kicsit többen beszélnek magyarul, mint az édesanyjukkal, a szlovák nyelvhasználati mérleg kismértékben az édesanya javára billen, mely valószínűleg annak köszönhető, hogy az idősebb generációt képviselő édesanyáknak még nem volt munkaviszonyuk, s emiatt tovább őrizték meg, illetve használták családi körben az anyanyelvüket.

A nagyszülőkkel való kommunikáció mutatóinak elemzése a szlovák nyelvhasználat erőteljes növekedését mutatja, ami egyértelműen azt támasztja alá, hogy az életkort a nyelvválasztás szignifikáns változójának kell tekintenünk. Az idősebb korosztály még rendszeresen beszél

szlovákul, illetve az idősebbekkel még rendszeresen beszélnek szlovákul. Az anyai/apai nagyszüleivel 70%/79,2% (42/42 fő) használja (használta) mindig a szlovák nyelvet a mindennapi érintkezés során.

A testvérükkel/testvéreikkel a legtöbben már mindig magyarul beszélnek, 39,3% (24 fő). *Mojho brata dali do mađarskejškoly, lebo nazdali, že takto sa zaobíjde l'ahšie. Vie, rozumie po slovensky, ale t'ažko rozpráva* (A testvéremet magyar iskolába írták. Azt mondták a szüleim, így könnyebben boldogul, de tud, ért szlovákul, csak nehezen beszél) – emlékezett vissza az egyik adatközlő.

A házastárssal való kommunikációban a megkérdezettek többségénél szintén a magyar nyelv dominál, 41,5 % (27 fő) beszél mindig magyarul férjével/feleségével.

A nyelvhasználati görbe a magyar nyelv további erőteljes növekedését mutatja a gyerekekkel való kommunikáció vizsgálatakor. Az adatközlők 50,8%-a (30 fő) a gyerekeivel mindig magyarul beszél, csak szlovákul már senki. Érdekes, ellentétes irányú összefüggést állapíthatunk meg az óvoda/iskola hatásáról a nyelvhasználatra. Amióta a gyerekek óvodába/iskolába jártak/járnak, lényegesen csökkennek az egyik oldalon a szlovák nyelvhasználat mutatói, a másik oldalon viszont még látványosabb csökkenést állapíthatunk meg a gyerekekkel való magyar nyelvhasználatban. Növekedett a két nyelvet egyforma gyakorisággal használók száma, 34,8% (23 fő), és a magyar nyelv dominanciája mellett az olykor néha szlovákul beszélők száma is, 45,5% (30 fő). Ezek az adatok arra engednek következtetni, hogy az óvoda/iskola egyrészt a magyar nyelv használatát erősíti, másrészt pozitívan befolyásolja a családon belüli, otthoni szlovák nyelvhasználatot is. *Musíme sa čím viac slovensky rozprávam' s det'mi, opravovat' ich, lebo chodia do slovenskej školy* (Muszám egyre többször szlovákul beszélnem a gyerekekkel, ellenőriznem kell őket, a szlovák iskolába járnak) – vall erről a helyzetről az egyik adatközlő. A tótkomlói terepmunka tapasztalatai alapján megállapíthatjuk, hogy az anyanyelvhasználat visszaszorulása, a magyar nyelvhasználat térnyerése az óvoda/iskola hatására az idősebb generáció képviselőinél következett be.

A tótkomlói családokban a mindennapi kommunikáció nyelve a helyi nyelvjárás, mely a közép-szlovákiai nyelvjárás egyik változata. (A magyarországi szlovák nyelvjárásokról lásd Fügedi–Gregor–Király 1993, Ondrus 1956, Štolc 1949.)

A magyarországi szlovák iskolákban pedig a szlovák iskolarendszer létrejötte és kiépítése után a Ľudovít Štúr által kodifikált szlovák irodalmi nyelv vált a tanítás nyelvén. Az érvényes tantervek hosszú ideig⁴ figyelembe sem vették a tanulók tényleges anyanyelvét, a nyelvjárást. A tanárok döntő többsége nem is támogatta az iskolában, órákon való használatát. Specifikus vonása a magyarországi szlovák nyelvhasználati helyzetnek továbbá az is, hogy 1948-ig csak az alapfokon és csak hittant tanították szlovákul, illetve bibliai cseh nyelven.

Az unokákkal való kommunikációban nagyon szerény mérvű elmozdulást tapasztalhatunk a szlovák nyelvhasználat javára. *Môj syn a moja dcéra a aj vnučka vedia po slovensky, s nimi obyčajne slovensky hovorím. Vnuk nevie. Veľmi ma bolí, že vnuk nevie po slovensky.* (A fiam és a lányom meg a lányunokám tudnak szlovákul, velük általában szlovákul beszélek. A fiúunokám nem tud. Nagyon fáj, hogy a fiúunokám nem tud szlovákul.) A másik példa: *Moje deti sa v škôlke naučili po slovensky. Jedna dcéra maturovala v slovenskom gymnáziu a druhá teraz chodí na jazykový kurz. Vnučka na univerzite si tiež vybrala slovenský jazyk. Vnuk chodí do slovenskej školy. Na moje otázky maďarsky odpovedá. Spieva, tancuje, ale hovorí nechce.* (A gyerekeim az óvodában tanultak meg magyarul. Az egyik lányom a szlovák gimnáziumban érettségizett, a másik most jár szlovák nyelvtanfolyamra. Az unokám szintén a szlovák nyelvet választotta az egyetemen. A fiúunokám a szlovák iskolába jár. Szlovák kérdéseimre magyarul válaszol. Énekel, táncol, de beszélni nem akar).⁵ A fiatalabb korosztály döntő többsége már – a szociolingvisztika terminológiája szerint – az úgynevezett emlékezők (remembers) csoportjához (lásd Bartha 1999) tartozik, közülük sokan, ha nem járnak/jártak a szlovák iskolába, nem sajátítják el teljesen a szlovák nyelvet, de még értik egy keveset. Képesek még kötött lexikai egységeket használni, továbbadni, például ételek elnevezéseit, mint pl. *cigárka, hurike, mozgóčka*, köszönési formákat, dalokat, szólásokat, mondókákat. A nyelvhasználati kérdőívek kitöltésekor nekik többször kellett fordítani magyarra a kérdéseket.

4 A magyarországi szlovák nyelvjárásokkal való ismerkedést először az 1997-ben életbe lépő NAT, illetve az Irányelvek a nemzeti és etnikai kisebbségek oktatásáról című jogszabály írja elő kötelező érvénnyel.

5 A válaszok szlovák nyelven hangzottak el, magyarra fordította UE.

Az adatközlők 55%-a (33 fő), ha találkozik szlovák tanárával, szlovákul beszélget vele. Többen jegyezték meg, hogy a szlovákiai vendégtanárokkal mindenképpen szlovákul beszélnek, akik – véleményünk szerint is – a nyelvmegőrzés fontos faktorai.

A *Milyen nyelven beszél saját papjával?* kérdésre 38-an válaszoltak, a *Milyen nyelven beszél a templomban hívőtársaival, gyülekezeti társai-val szertartás előtt vagy után?* kérdésre pedig 39-en. A templomba járók 68.4%-a (26 fő) a pappal csak magyarul beszél. A szertartás előtt és után hívőtársaikkal azonban már többen beszélnek szlovákul.

A megkérdezettek 43.3%-a (26 fő) szomszédaival egyforma gyakorisággal beszél szlovákul és magyarul.

A válaszadók többsége barátaival, ismerőseivel csak szlovákul beszél, 33.8% (23 fő), egyforma gyakran szlovákul és magyarul, 27.9% (19 fő). Amikor azonban magyar anyanyelvű is jelen van a társaságban, csak magyarul kommunikál 52.2%-uk (36 fő), hogy ők is értsék, miről beszélnek, indokolták.

A városházán dolgozó szlovákokkal a legtöbben csak magyarul tárgyalnak 39,7% (27 fő), csak szlovákul 29,4% (20 fő), egyforma gyakran szlovákul és magyarul 19,1% (13 fő), Többen tartották szükségesnek hangsúlyozni, hogy a Városházán kevés szlovák dolgozik, és azt, hogy a szlovák kisebbségi önkormányzat tagjaival általában szlovákul beszélnek.

A megkérdezettek zöme munkahelyén szlovák kollégáival egyforma gyakorisággal érintkezik szlovák és magyar nyelven 27,4% (17 fő), csak szlovákul beszélget 24,2% (15 fő), csak magyarul szintén 24,2% (15 fő). Ezek az adatok azt mutatják, hogy Tótkomlóson jelen van még a szlovák nyelv a munkahelyeken is, az oktatási intézmények kivételével azonban minden bizonnyal csak az informális beszédhelyzetekben használják.

A fenti következtetést támasztja alá a boltban használt szlovák nyelv is, ahol ugyanis a megkérdezett adatközlők 34,4%-a (22 fő) mindig szlovákul beszél. Mindkét nyelvet használja vásárlásai során 12,5% (8 fő).

Az, hogy az orvossal nem tudott szlovákul beszélni, nem okozott gondot a nyilatkozó tótkomlósiak döntő többségének, 97.1%-nak (66 fő). *Ked' sme mali aj takého doktora, ktorý vedel aj po slovensky zhovárali sme sa aj po slovensky nie o chorobe ale o tom ako sa máme, čo robíme, čo sme varili. Nájdu sa aj takí ktorí vedia slovensky.* (Amikor olyan orvosunk volt, aki tudott, beszélgettünk szlovákul is, nem a betegségről, hanem arról, hogy vagyunk, mit csinálunk, mit főzünk. Akadnak, akik tudnak szlovákul.) Ez

a megjegyzés jól tükrözi a szlovák és a magyar nyelv közötti funkció- és munkamegosztást.

Ha a tótkomlósiaiak összefutnak a városban, kommunikációjukban a megkérdezettek többségénél a szlovák nyelv dominál, 40,6% (28 fő) beszél mindig szlovákul a földijével. *Radujeme sa, že sa môže z hovorať slovensky* (Megörülünk, hogy beszélhetünk szlovákul) – mondta az egyik válaszadó.

A válaszadók többsége a szlovák szervezetek rendezvényein mindig szlovákul beszél, 48,9% (22 fő). Ezekből a válaszokból is kiderül, hogy a rendszeresen tartott szlovák programok – az identitástudat erősítése mellett – jó alkalmak az anyanyelv ápolásának, a szlovák nyelvű kommunikációnak, s ezáltal a nyelvmegőrzés fontos faktora.

A kérdőív következő kérdései az automatizmusokra irányultak. Az intim szféra fontos nyelvhasználati színtér, hiszen – itt a pszicholingvisztika eredményeit is figyelembe véve – az automatizmusok működnek, melyek elárulják, mennyire él még „legbelül” a tudatalattiban a szlovák nyelv. Skutnabb-Kangas anyanyelv-meghatározása szerint is nagy szerepe van az automatizmusoknak. Egyik meghatározása alapján azt tekinti anyanyelvnek, amelyen az ember számol, gondolkodik.

A tótkomlói adatközlők tudatalattijában jelen van ugyan még a szlovák nyelv, de a magyar nyelv dominanciája a meghatározó. A megkérdezettek 44,6%-a (25 fő) magyar nyelven álmodik. *Slovensky sa mi sníva o minulosti o rodine* (Szlovákul a múltból, a családról álmodom) – mondta egy adatközlő.

A *Milyen nyelven imádkozik magában* kérdésre 37-en (= 100%) válaszoltak. A válaszadók 40,5%-a (15 fő) magyar nyelven imádkozik magában. Mindig szlovákul imádkozik 35,1% (13 fő). Egyforma gyakran mindkét nyelven 18,9% (7 fő).

Az adatközlők 55,1%-a (38 fő) magyar nyelven számolja a pénzt. Egyforma gyakran szlovákul és magyarul 29,0% (20 fő). A megkérdezettek többsége az iskolában magyarul tanulta meg a négy számtani alapszabályt: az összeadást, a kivonást, a szorzást és az osztást. Ez a tény is befolyásolja ezen a területen a magyar nyelv használatának magas arányát.

A válaszadók egyforma gyakran káromkodnak mindkét nyelven 50,0% (27 fő), magyar nyelven 37,0% (20 fő).

A kapott adatok statisztikai elemzése alapján a nyelv választás szempontjából főként az életkort, a nyelvi és nemzetiségi identitást kell erősen szignifikáns változónak tekintenünk. Egyértelmű az összefüggés a

megkérdezett személyek életkora, nyelvi és nemzetiségi identitása és a nyelvhasználat között. Az idősek többet beszélnek szlovákul, mint a fiatalabbak. Az erősebb nyelvi és nemzetiségi azonosságtudattal rendelkezők gyakrabban és szívsebben érintkeznek anyanyelvükön.

Nyelvtudás

A következő kérdéscsoport az adatközlők nyelvtudásának önértékelésére irányult, az alábbiak szerint 1-től 5-ig kellett a kérdésre válaszolva értékelniük szlovák nyelvi készségeiket.

5: Mindent tökéletesen

4: Könnyen

3: Többé-kevésbé

2: Nehezen

1: Egyáltalán nem

A szlovák nyelvű újságokat a kutatásban részt vevő tótkomlósiai többsége 44.3% (31 fő) könnyen megérti, 4-esre minősítette saját szövegértését, többé- kevésbé érti meg 24.3%-uk (17 fő), 3-asra minősítette saját szövegértését; mindent tökéletesen ért 15.7% (11 fő), 5-ösre minősítette saját szövegértését; nehezen érti a szlovák sajtó nyelvét 12.9% (9 fő), 2-esre minősítette saját szövegértését; egyáltalán nem érti 2.9% (2 fő), 1-esre minősítette saját szövegértését. Többen megjegyezték, hogy az egyetlen szlovák nyelvű országos hetilap, a *Ludové noviny* nyelvezete nehéz a számukra, főként a sok idegen szó miatt. *Naše slovenské noviny v Maďarsku vydané t'ažko rozumiem, na Slovensku vydané ľahšie. Sú také slová v novinách, ktoré musím pozrieť v slovníku, alebo sa nane opýtam, lebo neviem, čo znamenajú. Nové slová ktoré sa používajú na Slovensku nepoznám. Mí aj tak len komlóšsky vieme* (A mi újságunkat, a magyarországit, nehezen értem, a szlovákiait könnyebben. Vannak az újságban olyan szavak, amelyeket meg kell nézzek, kérdezzek, mert nem tudom, mit jelent. Az új szavakat, a Szlovákiában használatosakat nem tudjuk. Mi csak a komlósit tudjuk így is úgy is) – nyilatkozták az adatközlők.

A magyar nyelvű újságokat a kutatásban résztvevő tótkomlósiai többsége tökéletesen érti 90% (63 fő), 5-ösre minősítette saját szövegértését; 10% (7 fő) könnyen megérti, 4-esre minősítette szövegértését.

A tótkomlói szlovák nyelvjárást az adatközlők többsége tökéletesen beszéli a szubjektív önértékelés alapján 50% (35 fő), 5-ösre minősítette beszédképességét; 25,7% (18 fő) könnyen beszéli, 4-esre minősítette be-

szédkészségét; többé-kevésbé tudja 17,1% (12 fő), 3-asra minősítette beszédkészségét, nehezen beszél a tótkomlósi szlovák nyelvjárást 5,7% (4 fő), 2-esre minősítette beszédkészségét.

Az irodalmi szlováknyelv-tudását a megkérdezettek nagy része 40,6% (28 fő) 3-asra minősítette, vagyis önértékelése szerint többé-kevésbé bírja; könnyen beszél, 4-esre minősítette 24,6% (17 fő). 2-es osztályzatot adott magának, vagyis szerinte nehezen beszél 15,9% (11 fő); egyáltalán nem tudja, 1-esre minősítette 10,1% (7 fő). Tökéletesnek csupán 8,7% (6 fő) tartja szlovák irodalmi nyelvismeretét.

A magyar nyelvet a kutatásban részt vevő tótkomlósiak többsége tökéletesen beszéli, 80% (56 fő) 5-ösre minősítette beszédkészségét; 18,6% (13 fő) könnyen beszél, 4-esre minősítette beszédkészségét; többé-kevésbé tudja 1,4% (1 fő), 3-asra minősítette beszédkészségét.

A statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy a nem nincs szignifikáns hatással a nyelvtudásra. A kor viszont erős szignifikáns hatással van a nyelvjárás ismeretére, különösen a nők esetében, de kimutatható az összefüggés a férfiaknál is.

Nyelvi attitűdök: az anyanyelven belüli változatok és a többségi nyelv használata

A címben jelölt nyelvi attitűdre a kérdőív 61., valamint 65–75. kérdései vonatkoztak. *A melyik nyelv áll önhez közelebb?* kérdésre a válaszadók 55%-a (38 fő) jelölte meg mindkét nyelvet, 15%-uk (11 fő) a szlovákot, 29%-uk (20 fő) a magyart. Ez erős kettős kötődésre utaló eredmény.

A standard, Szlovákiában használt nyelvváltozat presztízse első látásra nagyobbak tűnik, hiszen közel 70%-ban (47 fő) ezt a nyelvváltozatot tartják szebbnek, ezt azonban beárnyékolja az irodalmi nyelv 80%-osra (54 fő) megítélt nehézsége (65., 67. kérdések). Tótkomlóson egy igen archaikus formában fennmaradt közép-szlovák nyelvjárást használnak, mely eredetileg az irodalmi nyelv alapjául szolgáló lipitói, túróci nyelvjárásokhoz tartozott, de a mai standard szlovák nyelvtől mind időben, mind térben távol áll. A tótkomlósiak jó része értéknek tartja saját nyelvjárását, elismerve az irodalmi nyelv elsődlegességét – a helyi iskolában is ez utóbbit tanítják. Saját dialektusukat és a szlovákiai szlovák nyelvet nagyjából egyformán hasznosnak ítélik meg.

A nyelvtudás hasonlóan befolyásolja az attitűdöket, mint a nyelvhasználat. Minél jobban beszél valaki szlovákul, akár irodalmi nyelven, akár nyelvjárásban, annál közelebb áll hozzá a szlovák nyelv. Az irodalmi szlo-

vák nyelven jól beszélők többsége is a komlói nyelvet egyformán tartja szebbnek, hasznosnak és nehéznek. Ez a csoport a magyar–szlovák összehasonlításban a szlovákot jelöli meg kedvesebbnek, szebbnek, a hasznosság és a nehézség szempontjából viszont érdekes módon nem szignifikáns a nyelvtudás. Magyarul minden megkérdezett jól beszél, ők a komlói nyelvjárás hasznosságát és a szlovák nyelv nehézségét emelik ki.

A helyi magyarokról a megkérdezettek 69%-a (48 fő) pozitív véleményt formált, 29%-uk (20 fő) pedig semleges, a negatív sztereotípiák száma elenyésző.

A szlovákiai szlovákokhoz a komlói válaszadók 80%-át (56 fő) jó viszony fűzi, 20%-uk (14 fő) semlegesen nyilatkozott, negatív sztereotípiákat nem mutat a kérdőív. Ez a jó viszony a szlovák nyelv megítélésében pozitív szerepet játszik: a szlovákiai nyelvváltozat presztízse magasabb a komlói nyelvjárásénál, és a magyarnál jobban kedvelik a szlovákot azok, akik szeretik a szlovákiai szlovákokat.

Nyelvmegtartással, nyelvcserével, nyelvtudással kapcsolatos nyelvi attitűdök

A nyelvmegtartással kapcsolatban markáns véleményekkel találkozunk: a megkérdezettek többsége kiáll amellett, hogy a szlovák származású gyerekeknek meg kell tanulniuk szlovákul, meg kell őrizni a szlovák nyelvet, és ha a szlovák kultúra részét akarják képezni. tudniuk kell szlovákul. Elutasítják azonban azt a módszert, hogy a szlovákok a nyelv megőrzése érdekében egymás között házasodjanak, csak egy harmaduk tart attól, hogy a vegyes házasságból származó gyerekek nem fognak tudni szlovákul. Ennek az lehet az oka, hogy már a második-harmadik vegyes házasságból származó generáció nő fel Komlóson, és nincsenek rossz tapasztalataik. A vegyes házasság nem jelentett veszélyt a szlovák nyelvhasználatra akkor, amikor még Tótkomlóst még egészében szlovákok lakták és élő volt a hagyományos népi kultúra. Annak idején ha egy magyar fiatal került a családba, az megtanult szlovákul és a szlovák többséghez asszimilálódott. Ma azonban ez már nem így van, de a régi szokások miatt nem érzékelik az asszimilálódás lehetőségét, veszélyét (lásd még Žiláková 2004a). A megkérdezettek kétharmada véli úgy, hogy Magyarországon nem nézik le a szlovákokat, és hogy a nemzetiségi törvény segít a kisebbségek helyzetén.

A nyelvcserét mindenki markánsan érzékeli Tótkomlóson: a válaszadók túlnyomó többsége úgy vélekedett, hogy a fiatalok kevesebbet beszélnek szlovákul, mint az idősek, és az idősek ráadásul jobban is beszélnek.

Az idősek nyelvmegtartással kapcsolatos attitűdjei pesszimisták: ők még éltek abban az időben, amikor Tótkomlóson a szlovák volt a minden napok természetes kommunikációs eszköze, ehhez képest a mai nyelvállapot hanyatló tendenciát mutat. A fiatalabbak látják az iskola és a kisebbségi önkormányzat törekvéseit a szlovák nyelv megtartására, illetve részesei ezeknek, ezért kevésbé tartanak e nyelv kiveszésétől Tótkomlóson. Szlovák papuk nincs, szlovák nyelvű evangélikus istentisztelet csak nagyobb ünnepekkor van, vendégpap tartja. Ebből következik, hogy az egyházi élet nyelvmegtartó szerepe csekély.

A kétnyelvűséggel kapcsolatos nyelvi attitűdök és sztereotípiák

A kutatás során azt tapasztaltuk, hogy a kétnyelvűséggel kapcsolatos kérdésekre adott válaszok igen bizonytalanok voltak, 10% körül van a *nem tudom* választ adók száma a kétnyelvűségre vonatkozó kijelentéseknél, ahol egyetértéssel vagy egyet nem értéssel lehetett válaszolni. A kérdések a következők voltak: *Kétnyelvű az, aki mindkét nyelvet anyanyelvi szinten beszél, A kétnyelvű nem kell, hogy mindkét nyelvet anyanyelvi szinten beszélje, A kétnyelvű nem kell, hogy beszélje a másik nyelvet, elég, ha érti, Kétnyelvű az, aki rendszeresen használja mindkét nyelvet.* A válaszadókat a legtöbb esetben felkészületlenül érték az igen direkt kérdések, nincsenek tisztában a nyelvhasználattal kapcsolatos fogalmakkal. A feldolgozott adatokból is látszik ez az ellentmondásos helyzet: 74%-ban (52 fő) igen mondtak arra, hogy mindkét nyelvet anyanyelvi szinten kell beszélnie annak, akit kétnyelvűnek tartunk, majd a következő kérdésnél mintha meggondolták volna magukat, 60% (42 fő) azt állítja, hogy a kétnyelvűnek nem kell anyanyelvi szinten beszélnie mindkét nyelvet. A további kérdéseknél már tisztázódnak a fogalmak (a kérdező több esetben magyarul is ismételte a kérdést), 65,7%-uk (46 fő) nem tartja elegendőnek a kétnyelvűséghez azt, ha csak érti az egyik nyelvet, 78% (54 fő) megköveteli mindkét nyelv rendszeres használatát. Ebből következik, hogy a kétnyelvűség kritériumaként nem a nyelvtudás színvonala, módja, hanem a rendszeres nyelvhasználat gyakorisága fontosabb Tótkomlóson. A szlovák nyelv használatának gyakoriságát kérik számon a szlovák iskolán is: Sok válaszadó adott kérdőíven kívüli megjegyzést arra vonatkozóan,

hogy az iskolában a gyerekeknek többet kellene beszélniük szlovákul, nem csak a tanórai minimumot.

A szlovák nyelv elsajátításának helyszíne 60–40%-os arányban oszlik meg az otthon és az iskola között az előbbi javára, de már nem olyan meggyőző többséggel, mint a magyar esetében. Ez igazolja a pedagógusok megállapítását, mely szerint az iskola veszi át a szlovák nyelv átörökítőjének szerepét a családtól és idegen nyelvi módszerekkel tanítja a szlovákokat. A tótkomlóiak túlnyomó többsége tehát kétnyelvű környezetben nőtt fel.

Kulturális attitűdök

A kulturális attitűdre vonatkozóan a kérdőívben három kérdést tettünk fel. Arra kérdeztünk rá, hogy az adatközlő *mely írókat, zenét szereti jobban* (a tótkomlói szlovákok vagy a magyar), illetve *melyik himnusz áll a lelkéhez a legközelebb*. A továbbiakban azt vizsgáljuk, az életkor (háromövezetes felbontásban) a nem, a szocioökonómiai státusz (iskolai végzettség) és a nemzetiségi iskolába való tanulás mértéke milyen kapcsolatban van a fentebb feltüntetett kulturális attitűdökkel. Az empirikus adatokat matematikai statisztikai módszerekkel értékeljük (Vargha 2000).

Az elemzések szerint az életkor és a nem több esetben is szignifikáns kapcsolatban van a kulturális attitűdökkel. A megkérdezett személyek életkorát hoztuk kapcsolatba a *Mely írókat szereti jobban*, *Mely zenét szereti jobban* és a *Melyik himnusz áll a lelkéhez a legközelebb* kérdésekkel, változókkal. Azt az eredményt kaptuk, hogy minél idősebb egy tótkomlói szlovák személy, annál inkább kötődik a szlovák írókhoz, szereti a szlovák zenét, a fiatalabbak jobban kötődnek a magyar zenéhez, írókhoz és a magyar himnuszhoz. A megkérdezettek 69,6% (48 fő) mindkét nemzet íróit egyformán; 27,5% (19 fő) a magyar és 2,9% (2 fő) a szlovák írókat szeretem jobban választ adták meg. A *Melyik zenét szereti jobban* kérdésre a többség szintén a mindkettőt egyformán választ adta meg, 64,3% (45 fő); 20% (14 fő) a kisebbségit és 15,7% (11 fő) pedig a magyar zenét jobban kedvelem választ jelölte meg. A *himnuszhoz való kötődés* a következőképpen alakult 58,6% (41 fő) a magyar himnuszhoz jobban, 35,7% (25 fő) mindkettőhöz egyformán és 5,7% (4 fő) a szlovák himnuszhoz kötődik jobban.

Az idősebb adatközlők még emlékeznek a Tótkomlóson 1907 és 1946 között működő öntevékeny színjátszókörre. Sokan maguk is tagjai voltak. 108 szlovák klasszikus és egykorú színdarabot mutattak be. A darabok kiválasztása, az előadások rendezése és a felolvasópróbák nagyban hoz-

zárultak a tótkomlósi szlovák kulturális élet pezsgéséhez, és fontos szerepet töltek be a nyelvi hagyományok megőrzésében (Papp 2000).

A harmadik szociológiai változó, az iskolázottság, annak a kérdésnek a kiderítésére szolgált, hogy kimutatható-e ennek a tényezőnek bármilyen hatása az említett kulturális attitűdökre. A nők esetében az iskolai végzettség egyáltalán nem befolyásolta a válaszokat, de a férfiaknál megállapítható, hogy az iskolázottabb adatközlő a szlovák írókat szereti jobban. Feltehetően ez annak köszönhető, hogy az alacsonyabb végzettségűek nem ismerik a szlovák irodalmat.

A vizsgálat során megkérdezett személyek közül 58,6%-nak (41 fő) a magyar himnusz áll közelebb a lelkéhez. 5,7% (4 fő) választotta a szlovák himnuszt és 35,7% (25 fő) pedig a mindkettő egyformán közel áll hozzám választ adta. A viszonylag magas számú (70 megkérdezettből 25-en) *Mindkettő himnusz közel áll hozzám* válasz mégis figyelemre méltó, hiszen egyértelműen a kettős kötődésre utal, ahogyan az tény is, hogy a *Mely írókat szereti jobban?* kérdésre 69,6% (48 fő) és a *Mely zenét szereti jobban?* kérdésre szintén a többség, 64,3% (45 fő) a mindkettő, a kisebbség is és a magyart is egyformán szeretem választ adták.

Ismert a magyarországi szlovákoknak az a tudati-magatartásbeli megnyilvánulásuk, hogy nemzeti hovatartozásukat a magyar államhoz való tartozás alapján, a magyarságban látják és jelölik ki. Úgy tapasztaltuk, hogy nemcsak a kulturális magatartásoknak van szerepe a nemzetiségi identitás formálásában, hanem maga a kisebbséghez való tartozás érzése is befolyásoló lehet abban, hogy ki milyen kulturális szokásokat alakít ki.

A közelmúltban vált általánossá, hogy a magyarországi szlovákság rendezvényein a magyar himnusz mellett elhangzik a szlovák is. Ez a kisebbségi élet intézményesedése (a kisebbségi önkormányzatok megalkulása) miatt és különösen az önálló Szlovákia létrejötte óta jellemző jelenség, ami tulajdonképpen a kettős identitástudatot modern dimenziókba emeli.

Érdekességképpen említem, hogy volt olyan adatközlő, aki elmondása szerint részt vett olyan Tótkomlóson megrendezett lakodalomban, ahol elhangzott a szlovák himnusz. Ebben az esetben a Szlovákiába áttelepült rokon, illetve család tiszteletére játszották, gesztusként szolgált.

Megemlítsérem még, hogy azok az adatközlők, akik válaszul a *Mindkét himnusz közel áll hozzám* opciót jelölték be, többen megjegyezték, hogy a magyar himnusz azért mégis szebb és patetikusabb. Valószínűsítem,

hogy a két nemzet himnuszának műfajában, illetve dallamában vélük a legnagyobb különbséget.

Véleményünk szerint a kettős, illetve (hármás) kötődés – mivel a hazai szlovákok körében erős lokális, településhez kötött identitás jellemző – ideológiája nem feltétlenül a szlovák gyökerektől való eltávolodást jelenti, éppen ellenkezőleg, a gyökerekhez való visszatalálásra utal.

Kisebbségi és többségi sztereotípiák és előítéletek

Ebben az alfejezetben a sztereotípiákat, előítéleteket hoztuk összefüggésbe az életkorral, nemmel, iskolázottsággal, nemzetiségi iskolában való tanulás mértékével, a kisebbségi nyelvhasználati gyakorisággal, a nyelvmegtartással kapcsolatos attitűdökkel és az identitással.

A kérdőív egyik kérdésblokkja, pontosan 15 kérdés terjedt ki az adatközlők mássággal kapcsolatos toleranciájára, illetve intoleranciájára.

Összefüggések az életkor, nem, iskolázottság és a nemzetiségi iskolában való tanulás mértéke és az előítéletek, sztereotípiák között

A kapott válaszok alapján megállapíthatjuk, hogy a többségi társadalom toleráns a tótkomlói szlovák kisebbséggel, legalábbis nyelvhasználatukat illetően. Azokra a kérdésekre, hogy *Előfordult-e, hogy valaki rászólt önre, hogy ne beszéljen szlovákul?* 85.3% (58 fő) – *soha nem szóltak rám* – választ adta, 11.8% (8 fő) ritkán és 2.9% (2 fő) gyakran rám szóltak választ adták.

Előfordult-e, hogy valaki rászólt önre, hogy ne beszéljen magyarul? 95.7% (66 fő) soha; 4.3% (3 fő) ritkán választ adta.

Előfordult-e Önnek az, hogy ezt mondták Önnek: BESZÉLJ MAGYARUL, MERT MAGYAR KENYERET ESZEL! (K103) 90% (63 fő) soha választ adta, 8,6% (6 fő) ritkán és 1,4% (1 fő) a gyakran választ adta kérdéseinkre.

Összegzőképpen elmondható, hogy a tótkomlói szlovákoknál sem a nem, sem pedig az életkor nincs szignifikáns kapcsolatban az előítéletekkel, sztereotípiákkal. Egyedül az iskolai végzettség befolyásolta a válaszosztást. Ez azt jelenti, hogy minél iskolázottabb az adatközlő, annál jobb véleményekkel volt a környező kisebbségekről. Ez az adat nem meglepő, hiszen más szociálpszichológiai vizsgálatokban is gyakran tapasztaljuk,

hogy az iskolázottabbak általában toleránsabbak, elnézőbbek (Barcy–Di-
ósi–Rudas 1996).

Összefüggések a nyelvmegtartással kapcsolatos attitűdök és a sztereotípiák, előítéletek között

A kérdőívben 7 állítást soroltunk fel, melyek a nyelvmegtartás általá-
nos attitűdjeivel voltak kapcsolatosak. Az adatközlők vagy egyetértettek,
vagy elleneztek állításainkat.

A szlovák gyerekeknek meg kell tanulniuk szlovákul állításunkkal 95,7
% (66 fő) egyetértett és 4,3 % (3 fő) nem értett egyet.

Egy falubeli szlovák fiatalnak szlovákkal kell összeházasodnia állítá-
sunkkal, miszerint 72,5% (50 fő) nem értett egyet és 27,5% (19 fő) egyet-
értett. Ahogy a magyarországi szlovákok közösségének egészére, úgy
a tótkomlói szlovákokra is jellemző volt, hogy évszázadokon keresztül
csak egymás között kötöttek házasságot. Az endogámia szokása később
kezdett háttérbe szorulni, és napjainkban már teljesen megszokottá vál-
tak a vegyes házasságok. Napjainkban a házasságkötéskor a más nemze-
tiséghez való tartozás nem kizáró ok.

*Ha egy falubeli szlovák fiatal magyarral házasodik, a gyereke nem fog
szlovákul beszélni* – az állításunkkal 67,2% (45 fő) nem értett egyet, míg
32,8% (22 fő) egyetértett. Szerintük a szlovák–magyar vegyes házasság-
ban élők rendszerint a magyar nyelvet használják, így gyermekeik csak
magyarul tanulnak majd meg.

*A szlovák nyelv idővel el fog tűnni a faluból, hiszen itt mindenki magya-
rul fog beszélni* – az állításunkkal 77,9% (53 fő) nem értett egyet és 22,1%
(15 fő) egyetértett.

*Lényeges szlovákul tudni, ha a szlovák kultúra részévé szeretnénk vál-
ni* állításunkkal 94,3% (66 fő) egyetértett és 5,7% (4 fő) pedig nem értett
egyet.

*Meg kell őrizni a szlovák nyelvet, hogy a szlovákság megmaradjon Ma-
gyarországon* – az állításunkkal 97,1% (68 fő) egyetértett és 2,9% (2 fő)
nem értett egyet.

A szlovákokat lenézik ebben az országban – az állításunkkal 77,6% (52
fő) nem értett egyet, míg 22,4% (15 fő) egyetértett.

Megállapítható, hogy azok az adatközlők, akik pozitívan nyilatkoztak
a nyelvmegtartással kapcsolatban, illetve a nyelvmegőrzésre töreked-
nek, nemtől függetlenül toleránsak az őket körülvevőkkel is.

Összefüggések az identitás és a sztereotípiák, előítéletek között

Az identitással kapcsolatban a következő kérdésekre kerestük a választ.

Milyen nemzetiségűnek tartja magát? A válaszadók 69,9% (48 fő) a szlovák nemzetiséget, 21,8% (15 fő) mindkét nemzetiséghez tartozónak vallotta magát és 8,7% (6 fő) a magyar nemzetiséget jelölte meg.

Mi az anyanyelve kérdésre 67,6% (46 fő) a szlovákot jelölte meg, 19,1% (13 fő) mindkettőt és 13,2% (9 fő) pedig magyar anyanyelvűnek tartja magát.

Szülei szlovákok voltak-e kérdésre a válaszadók 84,6% (55 fő) igen, mindkét szülőm szlovák (volt) választ adta, és 15,4% (10 fő) csak az egyik szülőm (volt) szlovák választ jelölte meg.

Őn szlováknak érzi magát kérdésre a megkérdezettek 75,0% (51 fő) igennel válaszolt, 13,2% (9 fő) románnak is és magyarnak is vallotta magát, és 11,8% (8 fő) magyarnak mondják magukat.

Etnikai identitás

Ebben az alfejezetben az etnikai identitást hozzuk összefüggésbe az életkorral, nemmel, iskolázottsággal, felekezeti hovatartozással, a házastárs, szülők és nagyszülők nemzetiségével, a kisebbségi nyelvhasználat gyakoriságával, a nyelvmegtartással kapcsolatos attitűdökkel, a nyelvtudással és a sztereotípiákkal, előítéletekkel.

Összefüggések az életkor, nem, iskolázottság és az identitás között

Megállapítható, hogy sem a férfiak, sem pedig a nők esetében nincs korreláció az iskolai végzettség és az identitás között. Ez azt jelenti, hogy iskolázottságuk egyáltalán nem befolyásolta a válaszaikat, illetve nemzetiiségi hovatartozásukat.

Az anyanyelv vizsgálata során megállapítható a nemek szerinti különbség, miszerint a nők 81,8%-a (27 fő) és a férfiak 54,3%-a (19 fő) vallották magukat szlovák anyanyelvűnek. Mindkét nyelvet egyformán anyanyelvének érzi a nők 12,1%-a (4 fő) és a férfiak 25,7%-a (9 fő). Magyar anyanyelvűnek a nők 6,1%-a (2 fő) és a férfiak 20,0%-a (7 fő) érzi magát.

Összefüggések a házastárs, szülők és nagyszülők nemzetisége és az identitás között

A szülők nemzetisége befolyásoló tényezőként hat mindkét nemnél. A nők esetében ez azt jelenti, hogy ha mindkét szülője szlovák nemzetiségű, úgy ő is szlovák nemzetiségűnek vallja magát, anyanyelvének a szlovákot tekinti, és szlováknak érzi magát. A férfiak esetében ez az összefüggés szignifikánsan csak a nemzetiségi kérdésnél jelentkezett, tehát ha mindkét szülője szlováknak vallotta magát, ez a férfi adatközlő nemzetiségi hovatartozására pozitívan hatott, tehát ő is szlovák nemzetiségűnek vallotta magát.

A legnagyobb számú dominanciát a nagyszülők és az identitás közötti kapcsolatban véljük felfedezni. A nagyszülők számának nemzetiségi hovatartozása nagyban befolyásolta a tótkomlói adatközlők etnikai identitását.

Összefüggések a kisebbségi nyelvhasználat gyakorisága és az identitás között

A nők esetében megállapíthatjuk, hogy azok az adatközlők, akik sűrűbben használják a kisebbségi nyelvet, tehát a szlovákot, nagyobb valószínűséggel tartják magukat szlováknak.

Összefüggések a nyelvtudás és az identitás között

A tótkomlói női adatközlők esetében nagyfokú dominancia jellemző a nyelvtudás és az identitás között. Minél magasabb szinten beszél az adatközlő a tótkomlói, helyi szlovák nyelvet, annál inkább tartja magát szlovák nemzetiségűnek, érzi magát szlováknak és anyanyelvének is a szlovák nyelvet jelöli meg.

A nyelvtudás és az identitás közötti kapcsolatokat vizsgálva megállapítható, hogy a nőknél mind a tótkomlói szlovák nyelv, mind az irodalmi szlovák nyelv ismerete és használata fontos szerepet tölt be identitásuk meghatározásában.

Összegzés

Tótkomlóson 2003 decemberében és 2004 januárjában végzett nyelvhasználati kérdőíves kutatás, szociolingvisztikai interjúk, valamint a terepmunka során a részt vevő megfigyelés módszerével és dokumen-

tumelemzéssel (a szociolingvisztika kutatási módszereiről lásd Kiss 1995, Bartha 1999) szerzett kutatási tapasztalatok alapján megállapíthatjuk, hogy az itteni szlovák közösség a nyelvcsere-nyelvmegtartás kontinuumában – az előzetes hipotézisünknek megfelelően – középütt, a kétnyelvűség köztes fázisában helyezkedik el. A Bartha Csilla által közvetített nyelvcseretípusokat tárgyaló szociolingvisztikai szakirodalom szerint (Bartha 1999) a tótkomlósi szlovákok a fokozatos nyelvcsere folyamatában vannak. A fokozatos nyelvcsere mellett azonban a fölülről lefelé tartó nyelvcsere bizonyos specifikus jellemzőit és a szlovák nyelv megőrzése érdekében foganatosított konkrét intézkedések sorát is megfigyelhettük ebben a szlovák közösségben.

Az empirikus kutatás konkrét tényekkel támasztotta alá a szlovák nyelv használatát, létezését a megkérdezettek körében Tótkomlóson a vizsgált időszakban. A magyar nyelv meghatározó, uralkodó volta, dominanciája vitathatatlan a kommunikáció minden szintjén, a kutatási eredmények ismeretében is. A szlovák nyelvre a másodnyelv-szerep a jellemző, s az is eltérő mértékben és minőségben az egyes nyelvhasználati színtereken. A szociolingvisztikai szakirodalom másodnyelvnek, az anyanyelv (első nyelv, elsőként megtanult nyelv) után elsőként elsajátított, legjobban birtokolt, általában rendszeresen, nap mint nap használt másik nyelvet nevezi második nyelvnek, másodnyelvnek, mely kritériumoknak az itteni szlovák nyelv megfelel. Tótkomlóson a kultúra mindhárom alaprétégében jelen van és használatos napjainkban is a szlovák nyelv, de az egyes kommunikációs szférákban erősen differenciáltan. A tótkomlósi szlovák nyelv állapotára – a békéscsabaihoz hasonlóan (lásd Uhrin 2004) – az ellentétes kétirányú mozgás, az egyidejű fejlődés, illetve visszafejlődés a jellemző. Ez a kétnyelvűségi állapot, nyelvi helyzet is igazolja Borbély Anna következtetését, mely szerint „Bár a nyelvcsere és nyelvmegőrzés ellentétes irányú folyamat, mégis egy-egy közösség életében eltérő mértékben bár, de egyszerre van jelen” (Borbély 1995). A szlovák nyelv fokozatos háttérbe szorulása követhető nyomon Tótkomlóson a magánszférában és az egyházi életben. A magas kultúrában pedig egyre szélesebb körben terjed, új területeken jelenik meg ismét, mint a média, kultúra, közigazgatás, közelet. Szükséges azonban megjegyezni, hogy ez a nyelvhasználat olykor formális, szimbolikus értékű, s ebben hasonlít a fölülről lefelé tartó nyelvcsere formális, rituális kontextusaihoz. Zsilák Mária a tótkomlósi szlovák nyelv funkcionális rétegződését elemezve megállapítja: „A bemutatott funkcionálisan gazdagon diffe-

renciaált szlovák nyelv ma is él Tótkomlóson, bár több területen jelentősen visszaszorult – az egyházi adminisztrációban szűnt meg használata teljesen. Továbbá nem egyenlő arányban vált aktív hordozójává minden generáció és társadalmi réteg” (lásd Zsilák 1996a). Jelen kutatás során beigazolódott, hogy a szlovák nyelv funkcionális rétegződése, átrétegződése egyazon időszakban fokozatosan bővül és szűkül. A kutatási eredmények ismeretében konstatálható egyrészt a tótkomlósi szlovák nyelv funkcionális fejlődése, a nyelv tökéletesedésének a folyamata, funkcióinak, használatának bővülése a különböző nyelvhasználati színtereken. Másrészt jellemző rá egy olyan kétnyelvűség-dinamika, amelyet generációról generációra csökkenő anyanyelvi, s az ezzel fordított arányban növekvő többségi nyelvi kompetencia jellemez. (A kétnyelvű kisebbségek anyanyelv-dinamikájáról, a szlovák nyelvi értékrend változásairól lásd Győri-Nagy 1991, Gyivicsán 1993a, 1993b, Zsilák 2004a.) Az anyanyelv-vesztés folyamatát, a mai magyarországi szlovák nyelv ambivalens értékeit elemző Gyivicsán Anna szükségesnek tartja kiemelni, hogy: „A negatív változások mellett és azok ellenére az 1990-es években pozitív irányú változások is végbementek, míg a család elvesztette átörökítő nyelvi és kulturális szerepét, addig a bővülő hazai szlovák intézményi rendszer (kisebbségi önkormányzatok, civil szervezetek, kulturális központok, tudományos élet, szépirodalom stb.) átvette a szlovák nyelv kommunikatív és közvetítő szerepét.” (Gyivicsán 2003).

Zsilák Mária, a magyarországi szlovák nyelv kommunikációs és kognitív funkcióinak való megfelelést vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy ezek az alapvető nyelvi funkciók elsősorban a magyar nyelv dominanciája miatt csak korlátozottan érvényesülnek, érvényesülhetnek (lásd Zsilák 2004b). E tétel igazságát tapasztaltuk Tótkomlóson is. A magyarországi szlovákok – köztük a tótkomlósiak is – anyanemzetüktől elszakadva magyar társadalmi, gazdasági, kulturális viszonyok között élnek. Gondolkodásukban, nyelvi világképükben, szemléletükben ezek a magyar viszonyok tükröződnek. (A magyarországi szlovákok nyelvi világképéről lásd Žiláková 2004a.) A nyelvi kontextus, nyelvi környezet döntően magyar, ez eredményezi a domináns magyar nyelvhasználatot. A magyar nyelv a tótkomlósi szlovák nyelv valamennyi szintjét érinti a hangtántól a szövegszerkesztésig. Tapasztalható az intonációban, a szórendben, a névmások és prepozíciók, idő, mód, aspektus, vonzatok stb. használatában. A nyelvi tiszteletadásban – mint az udvariasság, köszönés, tegezés, magázás – szintén kimutatható a magyar nyelvi normák hatása.

A nyelvi szocializációt a mindenkori társadalmi környezet határozza meg. Döntő fontosságú ebben a folyamatban a mindenkori beszélő-közösség értékrendje, nézeteik, nyelvhasználati szokásaik, társadalmi szervezettségük, érdekképviselőik. A kutatás alátámasztotta, hogy az elsődleges szocializáció útján még szép számban sajátítják el a szlovák nyelvet Tótkomlóson. Szlovák anyanyelvűnek 67,6% (46 fő) vallotta magát. A megkérdezettek másik csoportja a másodlagos és időnként a harmadlagos szocializáció során tanult meg szlovákul. A szlovákot anyanyelvként elismerőknél azonban már elsősorban érzelmi azonosulásról beszélhetünk. Ezt támasztják alá a két – szlovák és magyar – anyanyelvet vallók is, 19,1 % (13 fő). A kapott adatok azt bizonyítják, hogy a megkérdezettek döntő többségének esetében a szlovák nyelv, igaz, kisebb-nagyobb zökkenőkkel, de ellátja a társadalmi és magánélet több területének nyelvi kommunikációs feladatát. Hangsúlyozni szükséges azonban, hogy ez a kétnyelvűség sórvány-, hogy diaszpóra-kétnyelvűség, hogy diglosszia a szlovákiai szlovákokhoz és a magyarországi magyarhoz viszonyítva. Nyilvánvaló és egyértelmű funkció- és presztízs különbség van a szerepkörök és használati szinterek között.

Tótkomlóson, a jelen kutatás eredményeinek tükrében, az alábbi szlovák nyelvhasználati szintereket különböztethetjük meg:

Tótkomlóson a 21. század elején:

I. Magánszféra

- család
- barátok, ismerősök, szomszédok
- a mindennapi élet ügyintézése (vásárlás, orvos, hivatali ügyintézés)
- szabadidő
- intimszféra (álom, imádkozás, káromkodás, számolás)

II. A közösségi élet szférája

Munka, munkahely

A magas kultúra szférái:

- oktatás
 - kultúra, művészetek (kulturális rendezvények, szépirodalom, színház, egyéb)
 - ismeretterjesztés, tudomány
 - helyi média (rádió, TV, sajtó)
 - közélet-politika
- Egyházi élet, vallás

Népi kultúra (folklór, népművészet, népi alkotóművészetek, szokások, művészeti öntevékenység).

A kutatás eredményei igazolták hipotézisünket, mely szerint a szlovák nyelv eltérő mértékben és minőségben ugyan, de jelen van és használatos Tótkomlóson minden kommunikációs szférában.

Ugyan az összes nyelvhasználati szintéren a magyar nyelv használata a domináns, azonban a szlovák nyelv jelenléte is a válaszok alapján érzékelhetően kimutatható. A konkrét eredmények azt mutatják, hogy vannak nyelvhasználati szinterek, melyekben a nyelvcsere gyorsabb ütemben megy végbe. Két esetben mutatkozott meg ez nagyon határozottan – a magánszférában és az egyházi életben. Beszélnek még a szlovák nyelvet, pontosabban a helyi nyelvjárást a családban, generációnként azonban egyre csökken a szlovák nyelvhasználat. Házastársával, élettársával mindig szlovákul már csak 16,9 % (11 fő) beszél, gyerekeivel csak szlovákul már senki sem. Kismértékű elmozdulást tapasztalhatunk azonban a szlovák nyelv javára az unokákkal való kommunikáció esetében. A szlovák nyelv családon belüli visszaszorulását, illetve ellentmondásos helyzetét az adatközlők szavaival is szemléltettem.

Visszaszorulóban van az egyházi-vallási szlovák nyelvhasználat. A tótkomlósi szlovákok evangélikus vallásúak, szlovák nyelven beszélő papjuk azonban hosszú évek óta nincs. Szlovák nyelvű istentiszteletet havonta egyszer tartanak az evangélikus egyház és az Országos Szlovák Önkormányzat vándorlelkészi szolgálatának keretében. A kezdeményezés mindenképpen pozitívan értékelendő, azonban nem pótolhatja az állandó jelenlétet, és a rendszeres szlovák nyelven való törődést a szlovák hívekkel. Sok adatközlő fontosnak tartotta megjegyezni, hogy hiányát érzik a szlovákul tudó papnak. A kapott adatok a közösségi szféra szlovák nyelvhasználatának a növekedését mutatják, mely elsősorban a kedvező jogszabályi és politikai környezettel hozható összefüggésbe. Az 1993. évi kisebbségi törvény a garantált jogok, a nyelvtervezési intézkedések jogi és szervezeti kereteinek a megteremtésével igen nagy mértékben növeli a magyarországi kisebbségek és kisebbségi nyelvek fennmaradásának esélyeit. A magyarországi szlovákok revitalizációjára irányuló, főülről jövő intézkedéseket, mint például a nyelvélénkítés (language revitalization), ebben a Békés megyei kisvárosban nagymérvű közösségi támogatottság fogadta. Jelen vizsgálat eredményei konkrét tényekkel igazolták a pozitív hozzáállást, mely alapján megállapítható, hogy Tótkomlóson a nyelvcsere lassítására, a szlovák nyelv megerősítésére igen jók az esélyek.

Köszönhető ez néhány – véleményünk szerint meghatározó fontosságú – nyelvmegőrzés-/nyelvcserefaktor interakciós hatásának. (A nyelvmegőrzés-/nyelvcserefaktorokról lásd Bartha 1999.) Első helyen a társadalmi szint faktorai közül a politikai-jogi körülményeket tartjuk szükségesnek kiemelten említeni, valamint a szlováksággal együtt élő többségi magyar társadalom kisebbségeket támogató hozzáállását, plurális ideológiáját, melyek meghatározó jelentőséggel bírnak, s alapvető feltételei a többi nyelvmegtartási tényező hatékony működésének.

A félreértések elkerülése végett szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a kétségtelenül csak pozitívan értékelhető politikai kinyilatkoztatás és jogszabály nem jelenti azt, hogy a gyakorlatban is problémamentes és minden esetben példaértékű a magyarországi kisebbségpolitika, melyet – sajnos – számos példával tudnánk alátámasztani. A következő állami szintű feladat az, hogy a gyakorlatban is érvényt szerezzen a jogalkotó és a végrehajtó hatalom a törvényben leírtaknak.

Tótkomlóson a helyi társadalmi támogatottság biztosított a szlovákság számára. Az eredetileg szlovák településen az itt élő szlovákoknak napjainkig sikerült megőrizniük közéleti-politikai befolyásukat a városban. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a települési önkormányzatnak 9 szlovák tagja van a 14-ből, közülük ketten a kisebbségi önkormányzat tagjai is, s ezáltal jól működik az érdekérvényesítés mechanizmusa. A városban a kisebbségi szociokulturális normák láthatóak, ismertek a többségi magyar lakosság körében is, akik azokat nemcsak elfogadták, hanem több esetben meg is kedvelték, azonosultak velük. A két kultúra és nyelv természetes, párhuzamos együttéléséről győződhetett meg kutatócsoportunk.

A legfontosabb nyelvmegőrzés-/nyelvcserefaktornak a megkérdozettek az oktatást tartják. A szlovák nyelv és kultúra elsajátíttatását az iskolától várják el, mivel a családok döntő többsége már nem – vagy csak részben – képes átadni, átörököteni gyermekeinek elődeik nyelvi és kulturális örökségét. A magyarországi szlovák kisebbség fennmaradásában, az asszimiláció lassításában – intézetünk egyéb kutatási projektjeinek eredményei szerint is – döntő, meghatározó szerepe van a pedagógusoknak, az oktatási intézményeknek (lásd Uhrin 2004, Tóth 2005b). Az iskola, az iskolahálózat a szlovákság jelenét és jövőjét döntő módon és mértékben meghatározó tényezővé, a legfőbb determinánssá lépett elő. A kisebbségi származású tanuló itt kap – vagy nem – az ismeretek mellett felnőttkori életét is befolyásoló magatartásmintát, viszonyulásmintát

saját kisebbsége kultúrájához, nyelvéhez. Tótkomlóson működik szlovák nemzetiségi óvoda és kétnyelvű iskola, melyekben a gyermekek és tanulók létszáma öröndetesen emelkedik. Például a 2004/2005-ös tanévben 22 az első osztályos tanuló, míg 2003/2004-ben 20, 2002/2003-ban 18 fő volt. A nyelvmegőrzés szempontjából fontos kezdeményezése az iskolának a volt diákok és a felnőttek számára is az 1997/1998-as tanévtől meghirdetett szlovák nyelvtanfolyam. A 2004/2005-ös tanévben például két csoportban 16 fő tanult szlovákiai vendégtanár vezetésével szlovákul. Az intézmény gazdag szlovák kulturális-szabadidős kínálatall rendelkezik, van táncscsoportjuk, énekkaruk, színjátszó csoportjuk, vers- és prózamondóik, zenekaruk, mely csoportok népszerűek a gyermekek körében. Az iskola és szolgáltatásai iránti érdeklődés a szlovák nyelv és kultúra presztízsének a növekedését mutatja Tótkomlóson. Ezt támasztják alá a hatékony, kommunikációközpontú szlovák nyelvoktatást és az iskolai oktató-nevelőmunka minden területén versenyképességet elváró, egyre határozottabb szülői elvárások is, melyek vonatkoznak a megfelelő modern tárgyi feltételek biztosítására is. Az iskola épületének állaga nagyon rossz, komoly felújításra érett, mely a jövő évtől – szlovákiai ösztönzésnek, lobbizásnak is köszönhetően – fokozatosan megvalósul.

Az iskola hatását erősítik, a szlovák nyelv és kultúra megőrzését szolgálják a településen található intézmények, szervezetek, kulturális csoportok, melyek a nyelvmegőrzés további fontos faktorai. 1994-től folyamatosan működik szlovák kisebbségi önkormányzat. Az önkormányzat elnökével készített interjúból a nyelvhasználatot támogató intézkedések, tervek illusztrálására ismertetek néhány részletet. *Snažíme sa organizovať viac slovenských programov, aby si tunajší Slováci uvedomili spolupatričnosť, svoje miesto. Pokúsime zapojiť mládež, spolupracujeme s Organizáciou slovenskej mládeže v Maďarsku. Plánujeme dvojazyčné názvy ulíc, aspoň tu v centre. Do miestnej (mestskej) televízie, by sme chceli slovenského spolupracovníka. Do miestnych novín dve strany. Rozšíriť a obnoviť školu. Spraváckovať Regionálny kultúrny centrum, založiť regionálny spolok.* (Több szlovák rendezvény szervezésére törekszünk, hogy tudatosítsák a helyi szlovákok az együvé tartozást, hogy hová tartoznak. Megpróbáljuk bevonni a fiatalokat, együttműködünk a Magyarországi Szlovák Fiatalok Szervezetével. Tervezzük a kétnyelvű utcanevtáblákat, legalább itt a központban. A városi TV-be egy szlovák munkatársat szeretnénk. A városi

lapba két szlovák oldalt. Bővíteni és felújítani az iskolát. Működtetni a Regionális Kulturális Központot, regionális egyesületet létrehozni.)⁶⁶

1987 óta működik a Tótkomlói Szlovákok Szervezete, s keretében a Szlovák klub, a Pávakör. A klubfoglalkozásokon és a klub által szervezett rendezvényeken, a próbákon általában szlovákul beszélnek, de a magyar tagok miatt – akik házastársak, rokonok, barátok – mindent magyarra is lefordítanak. A Szlovák klub vezetősége és tagjai úgy döntöttek, fellevenítik Tótkomlós szlovák színjátszó hagyományait (lásd Tóth 1999), színjátszó csoportot alapítottak. A Tótkomlói Népi Együttes repertoárjában – mely az idén ünnepli fennállásának 55. évfordulóját – kiemelt helyen szerepelnek a nemzetiségi dalok, táncok. A szlovák szó jelen van a helyi médiában, a Komlói Hírmondó rendszeresen tartalmaz szlovák mellékletet is, a városi televízió is rendszeresen sugároz szlovák nyelvű műsorokat. A városnak rendszeres és tartalmas szlovák kapcsolatai vannak. Három szlovákiai (Galánta, Jelsava, Zólyom) és egy romániai szlovák (Nagylak) várossal van testvérkapcsolatuk. Az iskola együttműködik a nagylaki és egy pozsonyi szlovák iskolával, a fúvós zenekar a szlovákiai Trencsén és Poprád városával, a tánckar Gyetvával. Antal György/Juraj Dolnozemský Tótkomlóson élő szlovák költő versei napjainkban is a legnépszerűbb, legkedveltebb szlovák versek közé tartoznak a magyarországi szlovákok körében. A szlovák kultúra és nyelv legújabb intézménye a 2003-ban alakult Regionális Kulturális Központ. Vannak még, ha ritkán is, de szlovák nyelvű istentiszteletek a városban. Kiépülőben vannak a gazdasági kapcsolatok Szlovákiával.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a nyelvcserét lassító, a nyelv-megőrzést segítő tényezők között napjainkban a hatalmi-politikai-ideológiai viszonyoknak, bennük a nyelvpolitikának/nyelvi tervezésnek (language planning) tulajdonítunk a legnagyobb szerepet.

A jogszabályok mellett meghatározó a jelentősége az oktatási rendszernek, s egyéb kisebbségi intézményeknek, szervezeteknek. Ezen intézmények egyrészt kinevelik, másrészt foglalkoztatják a nemzetiségi értelmiség, iskolázott elit képviselőit, kiknek aktív ténykedése nélkül nem képzelhető el a nemzetiségi revitalizáció. A szlovák családok pozitív, támogató hozzáállása a nemzetiségi nyelv és kultúra fennmaradásának napjainkban is alapfeltétele. A nyelvcsere folyamatát nagymértékben las-

6 Fordította UE. Azóta néhány elképzelés megvalósult, 2004 májusában megalakult a regionális szervezet, 2005-ben megkezdődik a szlovák iskola felújítása, a helyi lapban két szlovák oldalt jelentetnek meg.

sítják/lassíthatják más magyarországi szlovák településekkel és a Szlovákiával kiépített szerteágazó szakmai és rokon, baráti kapcsolatok.

Miroslav Dudok vajdasági szlovák nyelvészprofesszor a családot, iskolát, szervezeteket, egyházat stb., tehát a nemzetiségek fennmaradása szempontjából meghatározó intézményeket a kisebbségi lét pulzáló vektorainak nevezi (lásd Dudok 2004), melyeket az absztrakció szintjén nyelvi univerzálíakként is jellemez.

A magyarországi, tótkomlói ambivalens szlovák nyelvi fejlődési tendencia bizonyítja, hogy kedvező hazai, valamint anya-, illetve nyelvországi politikai döntésekkel, kisebbségbarát környezettel, az érintettek aktív szerepvállalásával a nemzetiségek nyelvhasználatának a fejlődését is elő lehet segíteni. A társadalmi funkciók és feladatok bővülésével a nyelv tovább rétegződik, s az új funkciók szerint új nyelvi rétegek jönnek létre.

Szakirodalom

BARCY Magdolna – DIÓSI Pál – RUDAS János

1996 *Vélemények a másságról – előítéletek a fiatalok körében*. Budapest

BARTHA Csilla

1999 *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

BODONYI Edit

1997 *Nemzetiségi oktatás Magyarországon 1945 után*. Phd-értekezés, kézirat

BORBÉLY Anna

1995 Attitűd és nyelvválasztás egy magyarországi román nyelvközösségben. In: KASSAI Ilona (szerk.): *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat. A 6. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest, 287–297.

DÁVID Zoltán

1985 *A magyarországi szlovákok száma 1900–1960*. Medvetánc, 1988/4–1989/1, 83–105.

DUDOK, Miroslav

2004 Pulzačné vektory enklávnej slovenčiny. In: UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária (eds.): *Slovenčina v menšinovom prostredí – Szlovák nyelv kisebbségi környezetben*. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Békešská Čaba. Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba, 32–42.

FÜGEDI Erik – GREGOR Ferenc – KIRÁLY Péter

1993 *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku. Atlas der slowakischen Mundarten In Ungarn.* (Magyarországi szlovák nyelvjárások atlasza) Budapest

GOMBOS János

1995 A magyarországi szlovákok története a betelepüléstől a polgári fejlődésig. In: MICHELLER Magdolna (szerk.): *Fejezetek a magyarországi románok és szlovákok történetéből.* Kőrösi Csoma Sándor Főiskola, Békéscsaba, 55–92.

1996 A község alapításának körülményei. A benépesült falu első évtizedei (1746–1800). A reformkortól a kiegyezésig (1800–1867). In: SZINCSON György (szerk.): *Tótkomlós története.* Tótkomlós, 41–125.

GYIVICSÁN Anna/DIVIČANOVÁ, Anna

1993a *Anyanyelv, kultúra, közösség.* Teleki László Alapítvány, Budapest

1993b Az anyanyelvi értékvesztés folyamata a magyarországi szlovák nyelvterületeken. Proces straty hodnôt materinského jazyka na slovenských jazykových ostrovoch. *Hungarológia* 3 35–59. (A nyitrai nemzetközi nyelvészeti konferencia (1992. szept. 17–18.) előadásai.)

1994 A magyarországi szlovákság számadatok tükrében. In: *Magyarországi nemzetiségek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája.* KSH, Budapest, 301–314.

1996 Etnokulturális változások Tótkomlóson. In: SZINCSON György (szerk.): *Tótkomlós története.* Tótkomlós, 379–397.

2003a O jazyku liturgie na slovenských ostrovoch v Maďarsku. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku 19.* Budapest, 71–77.

2003b *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói I–II.* MSZKI, Békéscsaba

2004 Ambivalentné hodnoty slovenského jazyka v Maďarsku v stredo-európskom kontexte. In: UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária (ed.): *Slovenčina v menšinovom prostredí – Szlovák nyelv kisebbségi környezetben.* Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Békešská Čaba. Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba, 21–31.

GYIVICSÁN Anna – KRUPA András

1997 *A magyarországi szlovákok.* Útmutató Kiadó, Budapest

GYŐRI-NAGY Sándor

1991 Változathatás a Kárpát-medencei kétnyelvű kisebbségek anyanyelv-dinamikájában. In: GYŐRI-NAGY Sándor – KELEMEN Janka (szerk.): *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében I.* Széchenyi Társaság, Budapest, 6–20.

HOMIŠINOVÁ, Mária

2003 *Slovenská inteligencia v Maďarsku v zrkadle sociologického výskumu*.

VÚSM, Békešská Čaba–Békéscsaba

KIRÁLY Péter

1965 České a maďarské prvky v písomných pamiatkach Slovenského Komlóša. In.: *Studia z filologie polskej i slowaianskej*. 5. Warszawa, 327–333.

2000 A tótkomlósi szlovák nyelvjárás keletkezése és jellemző vonásai. In: CHLEBNICZKI János (szerk.): *250 rokov v Slovenskom Komlóši*, Békéscsaba, 79–85.

KISS Jenő

1995 *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzetiségi Tankönyvkiadó, Budapest KSH

2002 Népszámlálás 2001. 4. *Nemzetiségi kötődés*. A nemzeti, etnikai kisebbségek adatai Budapest: KSH

KUGLER József

1987 Az 1941. évi népszámlálás szlovák anyanyelvi és nemzetiségi adatai. *Békési Élet* (3) 316–331.

LANSTYÁK István

2000 A magyar nyelv Szlovákiában. In: *A magyar nyelv a Kárpát-medencében*. Osiris Kiadó, Budapest–Pozsony

LÁSZIK Mihály

1999 A békéscsabai Szlovák Gimnázium, Általános Iskola és Kollégium fél évszázada. In: PECSENYA Edit (szerk.): *Pamätnica, 50 rokov békéščianskej slovenskej školy a kolégia*. Szlovák Gimnázium, Általános Iskola és Kollégium. Békéscsaba, 27–45.

MARUZSOVÁ-ŠEBOVÁ, Katarína

2000 Možnosť a bariéry národnostných katediér po r. 2000. In: *Slovenská národnostná škola Ostrihom*. Esztergom, 61–63.

ONDRUS, Pavol

1956 *Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike*. Vydavateľstvo SAV, Bratislava

PAPP János

2000 Príspevky k histórii Slovenského ochotníckeho divadla v Slovenskom Komlósi. In: *250 rokov v Slovenskom Komlósi*. Békešská Čaba, 66–71.

SIRÁCKY, Ján

1980 *Slováci vo svete I*. Bratislava

1985 *Dlhé hľadanie domova*. Bratislava

ŠTOLC, Jozef

1949 *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Vydavateľstvo SAV, Bratislava

TÓTH István

1999 *A Békés és Csanád megyei szlovákok anyanyelvi művelődési viszonyai 1919–1944. Vzdělávacie pomery v materčine u Slovákov v Békešskej a Čanádskej župe 1919–1944*. Budapest–Budapest'

TÓTH Sándor János

2005a Slovenčina v cirkvi v Békešskej župe. In: *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe*. VÚSM, Békešská Čaba, 168–182.

2005b Slovenský jazyk v školách v Békešskej župe. In: *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe*. VÚSM, Békešská Čaba, 182–202.

TÓTH Sándor János – TUSKA Tünde – UHRIN Erzsébet – ZSILÁK Mária

2005a Sprachtausch und Spracherhalt bei den ungarländischen Slowaken von Tótkomlós. *Studia Slavica Hung* 50. (3–4) 235–266.

2005b Jazyková situácia v Slovenskom Komlóši. In: *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe*. VÚSM, Békešská Čaba, 240–325.

TUSKA Tünde/TUŠKOVÁ, Tünde

2002 *A Čabiansky kalendár 1920–1939 évfolyamaiban megjelent cikkek nyelvszemlélete*. Doktori disszertáció, Budapest–Békéscsaba

2003 Prít'azlivost' a význam Čabianskeho kalendára. *Čabiansky kalendár*. 81–84.

2004 Čabiansky kalendár v 21. storočí. In: *Slovenčina v menšinovom prostredí – Szlovák nyelv kisebbségi környezetben*. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Békešská Čaba. Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba, 78–83.

UHRIN Erzsébet/UHRINOVÁ, Alžbeta

2002 Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe. In: ŠRAJEROVÁ, Oľga (ed.): *Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí*. Opava, 243–247.

2004 *Používanie materinského jazyka v kruhu békeščabianskej slovenskej inteligencie. A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználata*. VÚSM–MSZKI, Békešská Čaba

VARGHA András

2000 *Matematikai statisztika pszichológiai, nyelvészeti és biológiai alkalmazásokkal*. Pólya Kiadó, Budapest

ZSILÁK Mária/ŽILÁKOVÁ, Mária

1996a A tótkomlósi szlovák nyelv funcionális rétegződése. In: SZINCSOK György (szerk.): *Tótkomlós néprajza*. Tótkomlós, 363–373.

2000 Képszerű kifejezés mód néhány típusa a tótkomlósi szlovák nyelvben. In: CHLEBNICZKI János (szerk.) *250 rokov v Slovenskom Komlóši*. Békéscsaba, 91–101.

2004a Bilingvizmus ako fenomén Slovákov v Maďarsku. In: Uő: *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku*. ELTE BTK Szlav Filológiai Tanszék, Budapest, 119–132.

2004b Slovenčina v Maďarsku na začiatku 21. storočia. In: ŽILÁKOVÁ, Mária – UHRINOVÁ, Alžbeta (eds.): *Slovenčina v menšinovom prostredí* (Szlovák nyelv kisebbségi környezetben). Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Békešská Čaba. Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba, 434–454.

A szerzők névsora

- BOTÍK, Ján – kutató, tanár, Konstantin Filozófus Tudományegyetem, Etnológia és Etnomuzikológia Tanszék, Nyitra
janobotik@gmail.com
- COLTA, Elena Rodica – antropológus, muzeológus, Complexul Muzeal Arad, Arad
rodica.colta@gmail.com
- DANCU Pál – helytörténész, irodavezető, Magyarország–Szlovákia–Románia–Ukrajna
CBC ENPI Program
dankupali@yahoo.com
- GECSE, Alena – tanító, 3. sz. Általános Iskola, Újmoldova
alena_gecse@yahoo.com
- GECSE, Desideriu – tanár, 3. sz. Általános Iskola, Újmoldova
desideriu_g@yahoo.com
- GYIVICSÁN Anna – kutató, tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK Szláv Tanszék,
Budapest – Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, Békéscsaba
vusm@globonet.hu
- HOMIŠINOVÁ, Mária – kutató, Szlovák Tudományos Akadémia Társadalomtudományi
Kutatóintézete, Kassa
- JAKAB Albert Zsolt – kutató, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár
jalbertzsolt@yahoo.com
- KRUPA András – kutató, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, Békéscsaba
vusm@globonet.hu
- PETI Lehel – kutató, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár
petilehel@yahoo.com
- PREDA, Sinziana – tanársegéd, Nyugati Tudományegyetem, Szociológia és Pszichológia
Kar, Temesvár
hhayavatha@yahoo.com
- ROZKOŠ, Pavel – kutató, alelnök, Romániai Szlovákok Szlovákiai Társasága, Pozsony
pavel.rozkos@zoznam.sk
- SZABÓ Orsolya – jogi referens, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának
Hivatala, Budapest
szaboo@obh.hu
- TÓTH Sándor János – kutató, tanár, Gál Ferenc Hittudományi Főiskola, Szeged
tothsanc@gmail.com
- TUSKA Tünde – kutató, tanár, Szegedi Egyetem Juhász Gyula Főiskola Szlovák Tanszéke,
Szeged – Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, Békéscsaba
vusm@globonet.hu
- UHRIN Erzsébet – kutató, a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének igazgatója,
Békéscsaba
vusm@globonet.hu
- ZSILÁK Mária – tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK Szláv Tanszéke, Budapest
zilakm@ludens.elte.hu